1923 SEÇİM SÜRECİNDE "İTTİHATÇILAR" ve "İTTİHAT VE TERAKKİ"

"The Unionists" and "The Union And Progress Party" During The Election Process in 1923

Doç. Dr. Erol Akcan

ORCID No: 0000-0003-3580-4466

Edirne Üniversitesi

Özet

1923 yılı içerisinde biri İstanbul'da belediye seçimleri, diğeri de genel seçimler olmak üzere iki seçim süreci yaşandı. Bu seçimlerden ilkinde, henüz İstanbul'da tam anlamıyla teşkilatını kuramamış olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kara Kemal ve arkadaşlarının başını çektiği İttihatçılar tarafından desteklendi. Ancak, İstanbul belediye seçimlerinde Kara Kemal ve arkadaşlarının öne çıkması, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gölgede kalması rahatsızlık doğurdu. Bu tarihten sonra TBMM Hükümeti, İstanbul üzerindeki otoritesini sağlamlaştıracak bazı tedbirler aldı. Mustafa Kemal Paşa ile İzmit'te yaptığı görüşmeden sonra Kara Kemal, tanınmış İttihatçılar ile bir dizi toplantılar yaparak genel seçim sürecinde takip edecekleri yol haritasını belirledi. Bu toplantılarda alınan kararlar, bazı kişiler aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya iletili. Mustafa Kemal Paşa, İttihatçıların özellikle İstanbul'da seçimlerde aktif görev almalarını, her ne suretle olursa olsun seçimlere müdahale etmelerini istemedi. Böyle bir ihtimale karşı İstanbul basınında İttihatçıları ve İttihat ve Terakki'yi eleştiren haber ve yorumlar yapıldı. Kara Kemal ve arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda seçimlere müdahil olmadı. Bu çalışmada, bahsi edilen iki seçim sürecinde İttihatçı kimliğiyle tanınan isimlerin Mustafa Kemal Paşa ile ilişkileri ve basının seçimler sürecinde İttihatçılara ve İttihat ve Terakki'ye dönük yaklaşımı ilk elden kaynaklara dayanılarak ayrıntılı bir şekilde incelendi.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, 1923 Seçimleri, İstanbul Belediye Seçimi, İttihatçılar, Kara Kemal, Halk Fırkası,

Abstract

There were two electoral processes within the year 1923: a mayoral election in Istanbul and a nationwide general election. In the first one of these elections, the Unionists, led by Kara Kemal and his fellows, supported the Association for the Defense of National Rights that had not been completely organized in Istanbul. However, the standout of Kara Kemal and his fellows and, as a result, keeping of the Association for the Defense of National Rights in the background gave rise to a nuisance. From that date on, the Turkish Parliament Government took certain measures to reinforce its authority over Istanbul. Following his meeting with Mustafa Kemal Paşa in Izmit, Kara Kemal held a series of meetings with the renowned Unionists and established their roadmap to follow during the general election period. Decisions taken at those meetings were conveyed to Mustafa Kemal Paşa through some people. Mustafa Kemal Paşa did not want the Unionists to take an active part in

elections especially in Istanbul and to intervene in the elections by any means. As an action against the probability of such an intervention, news were reported in Istanbul press to criticize the Union and Progress Party. Kara Kemal and his fellows refrained from intervening in the elections in line with the will of Mustafa Kemal Paşa. In this study, we have analyzed in depth the relations of the Unionists with Mustafa Kemal Paşa and the approach of the press towards the Unionists and the Union and Progress Party during the two electoral processes in question based on first-hand sources.

Keywords: The Union and Progress Party, 1923 election, Mayoral Election in Istanbul, the Unionists, Kara Kemal, and People’s Party.

Giriş

İttihat ve Terakki Partisi, Mütareke’nin hemen öncesinde Talat Paşa kabinesinin istifasıyla birlikte iktidardan düşmüştür. Parti’nin son kongresinde alınan kararla birlikte İttihat ve Terakki Partisi kendini feshetmiştir¹. Partinin lider kadrosu ve kamuoyunda bilinen isimleri ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır². Mütareke Dönemi’nde İttihat ve Terakki’nin iktidar yıllarındaki politikaları ve partinin önde gelen isimleri basında ağır eleştirilere tabi tutulmuş, partiyle ilişkilendirilen önemli isimler Mebusan Meclisi’nin beşinci şubesinde sorgulanmıştır. Bununla da yetinilmeyerek özellikle Damat Ferit Hükümeti zamanında “İttihatçı” olmakla itham edilen çok sayıda isim tutuklanarak Bekirağa Bölüğü’nde hapsedilmiştir. Bu isimler daha sonra İngilizler tarafından Malta’ya sürgüne gönderilmiştir³. Mütareke’den hemen sonra başlayan ve 1919 yılı bahar aylarında kapsamlı tutuklamalara ve hapsedilmelere varan bu süreç, İttihatçı kimliğiyle bilinen isimler açısından zor bir süreç olduğu gibi eski bir iktidar olarak İttihat ve Terakki Partisi’nin en fazla eleştirilere maruz kaldığı bir zaman dilimi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Anadolu’da başlatılan direniş hareketine İttihatçı kimliğiyle bilinen çok sayıda isim katılmıştır⁴. Bu hareketin, Damat Ferit Hükümeti ve hükümete yakın gazeteler tarafından “İttihatçılık”la itham edilmesi, Sivas Kongresi öncesinde delegelerin İttihatçı olmadıklarına dair yemin etmesinde etkili olmuştur⁵. Böyle olmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa’nın, şehit edilmelerine kadar Talat Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa ile mektuplaştığı ve fikir teatisinde bulunduğu bilinmektedir⁶. Mustafa Kemal Paşa, ülke dışındaki İttihatçı isimlerin faaliyetlerini dikkatli bir şekilde takip etmiş, onların Anadolu’daki hareketin liderliğini ele geçirmeye ya da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adının dışında başka bir siyasal örgütlenmeye gitmelerine izin vermemiştir. Mustafa Kemal Paşa, TBMM’nin otoritesini ve kendisinin liderliğini kabul ettiği sürece İttihatçı kimliğiyle bilinen isimlerle birlikte çalışmaktan imtina etmemiştir. Ancak, ülke dışında hazırlanan bir takım siyasi programların gizli bir şekilde uygulanmak istenmesi ve bu

¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler. İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C. III, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 653.

² a.g.e., III, s. 662.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bünyamin Kocaoğlu, *Mütarekede İttihatçılık. İttihat ve Terakki Fırkası’nın Dağılımı (1918-1920)* Temel Yayınları, İstanbul 2006, s. 187-249.

⁴ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadele’de İttihatçılık*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013, s. 109 vd.

⁵ Osman Akandere-Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 64.

⁶ Emel Akal, *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 205-214.

yöndeki faaliyetlere yardım edilmesi durumunda gerekli olan her türlü tedbiri almaktan kaçınmamıştır⁷.

Milli Mücadele'nin askeri zaferle sonuçlandığı ve Lozan barış sürecinin başladığı 1922 sonlarına gelindiğinde ister Malta'ya sürgüne gönderilen (Kara) Kemal Bey⁸ ve Hüseyin Cahit olsun ister ülkeden ayrılmak durumunda kalan Cavit Bey ve Dr. Nazım Bey olsun İttihat ve Terakki'nin bilinen isimleri ülkeye dönmüş durumdaydı. Sözgelimi Hüseyin Cahit, tekrar Tanin'i çıkarmaya başlayarak gazetecilik mesleğine geri dönmüş, Kara Kemal ise daha önce kurduğu şirketlerin yönetimiyle uğraşmaya başlamıştır. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, ülkenin kurtarıcı başkumandanı ve siyasi lideri olarak barıştan sonra ARMHC'yi bir parti örgütüne dönüştüreceğini ve Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını kamuoyuna duyurmuştur⁹. Henüz tam anlamıyla işgalden kurtarılmamış başkent İstanbul'da ARMHC'nin etkin bir siyasi ağırlığı bulunmamaktadır. Refet Paşa'nın, TBMM Hükümeti'ni temsilen İstanbul'un yönetimini devralması ve sonrasında Doğu Trakya'daki askeri teşkilatlanmayı kumanda etmekle görevlendirilmesiyle birlikte yerine Dr. Adnan (Adıvar) Bey, TBMM'nin İstanbul'daki temsilcisi olarak tayin edilmiştir. Adnan Bey, 16 Aralık 1922'de İstanbul'a gelerek görevi Refet Paşa'dan devralmıştır¹⁰.

Tekrar etmekte fayda vardır ki bu tarihlerde İstanbul, işgalden fiilen kurtulmuş değildir. ARMHC'nin İstanbul'da siyasi teşkilatı kuruluş aşamasındadır. Şehirde, işgalin başlangıcında kurulan ve zaman içerisinde farklı isimler altında faaliyet yürüten gizli kuruluşlar bulunmaktadır. Başlangıcı Karakol Cemiyeti'nin kuruluşuna kadar giden bu kuruluşlardan biri Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'dır¹¹. Bu kuruluş kendi içerisinde faaliyetleri açısından Müsellah Müdafaa-i Milliye Teşkilatı ve Mim Mim Grubu olarak ikiye ayrılmış durumdaydı. Bunun yanında İttihat ve Terakki'nin iktidar döneminde kamuoyu tarafından iyi bilinen Kara Kemal'in başını çektiği eski İttihat ve Terakki Partisi mensupları İstanbul'da önemli bir nüfuza sahipti¹². Böyle bir ortamda, 1922 yılı Aralık ayı başlarında İstanbul'da belediye seçimlerinin yapılması kararı, bu gruplar arasındaki rekabeti arttırdı. Kuruluş aşamasında olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul'daki etkinliğinin zayıf kalması üzerine Kara Kemal ve adamlarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına faaliyet yürütmesi Müdafaa-i Milliye Cemiyeti üyesi Seyfi Bey tarafından Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya telgrafla iletilerek tedbir alınması istendi. Bunun üzerine Fevzi Paşa, İstanbul'daki gizli kuruluşu Kara Kemal ve adamlarının gizli ve belgelere dayalı bir şekilde takip edilmeleri emrini verdi¹³.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı*, Tekin Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 1990, s. 142 vd; Murat Bardakçı, *Enver*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 257-260.

⁸ Çalışma boyunca bilinen lakabıyla "Kara Kemal" olarak bahsedilecek.

⁹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 40.

¹⁰ Halit Kaya, *Refet Bele. Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)* Bengi Yayınları, İstanbul 2010, s. 166-167.

¹¹ Mesut Aydın, *Milli Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 78-85.

¹² Asaf Özkan, "Dersaadet'ten Vilayet'e Geçiş Sürecinde İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Seçimleri (1922-1923)" *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 55 (Güz 2014) s. 260.

¹³ Özkan, *a.g.m.*, s. 263.

Bu bilgilerden sonra esas konumuza geçmeden önce çalışmamızla ilgili bazı noktalara temas etmekte fayda görüyoruz. Bu çalışma, 1923 yılı içerisinde sonuçlandırılan İstanbul belediye seçimleri ile 1923 genel seçimleri sürecinde Mustafa Kemal Paşa’nın “İttihatçılar” ile olan ilişkilerine ve basında yapılan “İttihat ve Terakki” ile ilgili tartışmalara odaklanmaktadır. Bu tarihlerde, siyasi bir cemiyet veya fırka adıyla İttihat ve Terakki’nin varlığından söz edilemeyeceği için doğal olarak İttihat ve Terakki’nin tarihi mirası tartışılmıştır. Çalışmamızın başlığında yer alan “İttihatçılar” ifadesiyle Kara Kemal ve etrafında toplanan isimler kastedilmiştir. Bu çalışmanın odaklandığı konu iki açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, Mustafa Kemal Paşa’ya 1926 yılı yazında yapılan suikast girişimi nedeniyle Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılanan “İttihatçılar” a mahkeme heyeti ısrarla 1923 yılı seçimleri sırasındaki faaliyetlerinin mahiyetini ve amacını sormuştur. Sanıklar, aradan geçen zaman nedeniyle bu sorulara birbirinden farklı cevaplar vermiştir. Dolayısıyla 1926 yargılamalarına giden süreçte, 1923 yılı içerisinde yaşananlar önemli bir parametredir. İkincisi ise, 1923 yılı itibarıyla gerek siyasi varlığı gerekse lider kadrosu tarihe mal olmuş olan “İttihat ve Terakki”ye ve “İttihatçılar”a, İttihat ve Terakki’nin iktidar zamanını yaşamış dönemin aydınlarının/gazetecilerinin ne tür eleştiriler yönelttiklerinin, meseleye nasıl yaklaştıklarının daha iyi anlaşılmasıdır. Aşağıda, bahsi edilen konular ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

1923 Seçim Sürecinde Mustafa Kemal Paşa’nın “İttihatçılar” ile Olan İlişkileri ve “İttihat ve Terakki”ye Bakışı

Mustafa Kemal Paşa’nın, “İttihatçılar” ile olan temasını, 17-20 Ocak 1923 tarihlerinde İzmit’te bir gurup gazeteciyle yaptığı görüşmelerden başlatmak doğru olacaktır. Zira, bu görüşmeye dönemin önde gelen İstanbul gazetecilerinin yanı sıra İttihat ve Terakki’nin tanınan isimlerinden Kara Kemal de katılmış ve Mustafa Kemal Paşa ile Kara Kemal arasında hem görüşmeye katılan gazetecilerle birlikte hem de ayrı bir görüşme yapılmıştır¹⁴. Mustafa Kemal Paşa ile Kara Kemal arasındaki görüşmelerde neler konuşulduğunu ancak dönemin tanıklarının anlatımlarından öğrenebiliyoruz. Yakup Kadri, anılarında, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’da belediye seçimlerinde faaliyet yürüten siyasi grupların temsilcileri olarak kendisiyle birlikte Velid Bey ve Kara Kemal ile görüştüğünü ifade ettikten sonra Kara Kemal’in bu toplantıdaki tavrını şu cümlelerle anlatmaktadır: “ ..Hatırladığıma göre, Kara Kemal, son derece mahviyetli bir tavırla İttihat ve Terakki Fırkası diye bir siyasi teşekkülden bahsedilemeyeceğini, ancak, Malta’dan dönüşünde o eski fırkanın hala ayakta duran bir takım

¹⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın İzmit’te görüştüğü gazeteciler şunlardır: Vakit Başmuharriri Ahmet Emin Bey (Yalman), Tevhid-i Efkar Başmuharriri Velid Bey (Ebüzziya), İleri Başmuharriri Suphi Nuri Bey (İleri), İkdam muharriri Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu) Tanin muhabiri İsmail Müştak Bey (Mayokan) Akşam muhabiri Falih Rıfkı Bey (Atay) İleri muhabiri Kılıczade Hakkı Bey (Kılıç) Bkz. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Yayına Hazırlayan: Arı İnan, TTK, Ankara 1982, s. 39; İsmail Arar, *Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1969, s. 8; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, anılarında Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’da faaliyet yürüten grupların temsilcileri olarak Velid Bey, Kara Kemal ve kendisiyle görüşme yaptığını kaydetmektedir. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013, s. 19; Mustafa Kemal Paşa’nın Kara Kemal ile yalnız olarak birkaç saat görüştüğünü Cavit Bey, günlüğüne kaydetmiştir. Bkz. Cavit Bey, *Meşrutiyet Ruznamesi*, Hazırlayanlar: Hasan Babacan- Servet Avşar, C. IV, TTK, Ankara 2015, s. 510.

kalıntılarıyla karşılaştığını ve günün birinde memlekete belki bir faydası olur düşüncesiyle bunlardan “milli bir faaliyet nüvesi” vücuda getirmeye çalıştığını söyledi¹⁵.”

Mustafa Kemal Paşa, bu görüşme sırasında M. M. Grubu’nun temsilcisi olarak orada bulunan Velid Bey’den, harbin sona ermesi ve sulh müzakerelerinin başlamış olması üzerine milli müdafaa istihbarat vazifesi sona eren M. M. Grubu’nun politika işlerine karışmamasını istemiştir. Ayrıca Kara Kemal’e Müdafaa-i Hukuk’un karşısına yeni teşekküller çıkarmanın yok yere milletin oylarını böleceğini ifade ederek, ondan bütün grupların Müdafaa-i Hukuk çatısı altında faaliyet yürütmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın bu isteği Kara Kemal tarafından memnuniyetle kabul edilmiştir¹⁶. Kara Kemal’in Cavit Bey’e anlattıkları Yakup Kadri’nin anlatımıyla örtüşmektedir. Seçimlerde, fırka mevzubahis edilmeden Müdafaa-i Hukuk namı altında birleşmesi ve faaliyet yürütülmesi kararına varılmıştır. Ayrıca Kara Kemal birebir görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa’ya “bizim arkadaşlar içinde birlikte çalışmak istemediğiniz kimse var mı? Diye sormuş, Mustafa Kemal Paşa bu soruya “zihnimde tebellür eden öyle bir şey yok, mesleğimi kabul eden herkesle birlikte çalışırım” yanıtını vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kara Kemal’e bu görüşmede “İttihatçılar” ile grup halinde değil ferden görüşmek ve anlaşmak istediğini belirtmiş ve Kara Kemal’den Meclis’teki II. Grup’u “sükûta” ikna etmesini istemiştir¹⁷.

Bu görüşmelerin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, gazetecilerin kendisine yönelttiği konumuzla ilgili bazı soruları cevaplamıştır. Suphi Nuri Bey’in harp mesullerinin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı, onları cezalandırmakla memlekette mesuliyet fikrinin hakim olduğu gösterilecek mi? Şeklindeki sorusuna Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti’nin harbe hangi maksatla girdiğini anlamadığını, bu nedenle meselenin siyasi yönünü “müphem” bırakacağını, harbe girilip girilmeyeceğinin veyahut harbe katılmanın zamanın ertelenip ertelenmeyeceği soruları üzerinde etraflıca düşünülebileceği yanıtını vermiştir. Mustafa Kemal Paşa’ya göre harbin idaresinde sayılamayacak kadar hatalar vardır. Bu hataların sorumlusu Enver Paşa’dır. Enver Paşa’dan başka sorumlu aramak gerekirse milletin kendisidir. Enver Paşa vefat etmiştir. Onun emriyle hareket eden kumandanları sorumlu tutmak doğru değildir. Diğer siyasi sorumlular da birer suretle vefat etmişlerdir¹⁸.

Ahmet Emin Bey’in memlekette eskiden kalan fırka teşkilatları ne olacak? Bunlar bir kuvvet halinde mukabele edebilecekler midir? Şeklindeki sorusuna Mustafa Kemal Paşa, “Öyle bir şey tanımıyorum! Yanıtını vermiştir. Ahmet Emin Bey, bu fırkalar esaslı bir teşkilat ile meydana çıkacaklar mıdır? Şeklinde sorusunu yineleyince Mustafa Kemal Paşa, “Çıkamazlar! Çıkmak istemek kendi aleyhlerindedir” şeklinde karşılık vermiştir¹⁹. Mustafa Kemal Paşa’nın bu iki soruya verdiği cevaplara bakıldığında, harp sorumlusu arama

¹⁵ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁶ Yakup Kadri’nin anlatımına göre Kara Kemal, Müdafaa-i Hukuk çatısı altında çalışma teklifine şu şekilde karşılık vermiştir: “En doğru yol da budur, paşam!” dedi ve beni göstererek “Biz zaten Yakup Kadri Bey’le daima temastayız. (Oysa yalnız bir iki kere görüşmüştük). Bu temaslarımıza emrinize uyarak, İstanbul’a döner dönmez tam manasıyla bir iş birliği şekli vermekte asla tereddüt etmeyeceğiz.” Bkz. Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁷ Cavit Bey’in günlüğüne bakılacak olursa Kara Kemal, Ankara’ya giderek II. Grup’un rüesasiyle görüşmüş ve kendilerine izab edilmeyecek olurlarsa sulha kadar sükût etmeyi kabul etmişler. Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, C. IV, s. 511.

¹⁸ ...1923 Eskişehir- İzmit Konuşmaları, s. 41-42.

¹⁹ *a.g.e.*, s. 83.

konusunda ısrarcı olmadığı, ancak harbin sevk ve idaresinden dolayı eleştirel bir yaklaşım sergilediği, eski fırkaların tekrar faaliyete geçmesini lüzumlu görmediği anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa’nın isteğine rağmen belediye seçimleri sırasında İstanbul’daki üç grubun ortak hareket etmesi mümkün olmadığı gibi, grupları uzlaştırmak için yapılan bir dizi toplantıdan istenen sonuç alınamadı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin seçimlerde etkili olamayacağına anlaşıldığı üzerine Müdafaa-i Hukuk Grubu ile Kara Kemal’in öncülüğündeki eski İttihatçılar ortak bir liste ile seçimlere katıldı. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ise kendi listesiyle seçimlere dahil oldu. Seçim sonuçları açıklandığında kazanan adayların büyük çoğunluğunun Müdafaa-i Hukuk ile İttihatçıların ortak listesinden aday olan üyeler olduğu anlaşılmıştır²⁰. Dahiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Mustafa Kemal Paşa’ya belediye seçim sonuçları ile ilgili gönderdiği telgrafında, Müdafaa-i Hukuk ile İttihatçıların işbirliği ederek çoğunluğu kazandığını, üyelerin büyük çoğunluğunun “erbab-ı namus” olduğunu ifade etmiştir²¹. Bu seçimlerin sonuçları gösteriyordu ki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, henüz İstanbul’da bir çatı kuruluş olarak görülüyordu. Dolayısıyla TBMM Hükümeti İstanbul’a tam anlamıyla hakim olamamıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin seçimlerde ağırlığını koyamaması ve İttihatçıların gölgesinde kalması İzmit’te Mustafa Kemal Paşa’yla görüşen gazetecilerden Yakup Kadri’yi ve Suphi Nuri’yi rahatsız etmiştir. Her iki gazeteci İstanbul’daki mevcut durumdan duydukları rahatsızlığı Mustafa Kemal Paşa’ya iletmıştır²². Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin teşkilatını yapmak üzere Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey (Çetinkaya) ve Antalya Mebusu Rasih Bey(Kaplan)’i İstanbul’a göndermiştir²³. Anlaşılan odur ki bu iki ismin İstanbul’a gönderilmesi de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin İstanbul’daki vaziyetini çok fazla değiştirememiştir. Nitekim Yakup Kadri Bey, Mustafa Kemal Paşa’ya bu iki kişinin bütün gayretlerine ve hüsnüniyetlerine rağmen Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı’nın henüz lazım gelen kuvveti kazanamadığını iletmıştır²⁴. Suphi Nuri Bey ise, kaleme aldığı köşe yazısında İstanbul’un içinde bulunduğu siyasi atmosferden duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve Ankara’nın İstanbul’u ihmal ettiğinden bahsettikten sonra İstanbul’a “sadık, muktedir bir Paşa’nın umumi mümessil, vali ve kumandan” olarak atanmasını istemiştir²⁵.

Diğer taraftan Kara Kemal’in İzmit’te Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden sonra İstanbul’da yer alan İttihatçı isimler, kendi aralarında bir dizi toplantılar yaparak takip edecekleri yol haritası konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır²⁶. Bu ilk toplantıda Mustafa Kemal Paşa’ya ne şartlar altında kendisiyle iş birliği yapılacağına iletilmesi, şartlar kabul gördüğü takdirde birlikte hareket edilmesi, şartların kabul edilmemesi halinde iki yolun takip edileceği kararlaştırılmıştır. Bu yollardan ilki, seçimlere müdahil olmamak ve bunun sebeplerini açıklayan bir beyanname yayımlayarak bekleme dönemine geçmektir. İkincisi ise,

²⁰ Asaf Özkan, *İşgal İstanbul’unda İstihbarat ve Eylem. Mim Mim Grubu*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015, s. 201; Özkan, a.g.m., s. 266.

²¹ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A.III-11, DN. 58, F. 9. (Bkz. Ek-1)

²² Özkan, a.g.e., s. 203; Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 22.

²³ Özkan, a.g.e., s. 209; Karaosmanoğlu, s. 22.

²⁴ Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 23.

²⁵ Suphi Nuri, “Bizans Entrikaları Ankara’nın Cezri İcraatı”, *İleri*, 29 Mart 1339/1923, nr. 1849.

²⁶ Cavit Bey’in 6 Mart 1923 tarihli günlüğündeki notlara bakılacak olursa bu toplantıya Kara Kemal, İsmail Canbolat, Doktor Nazım katılmıştır. Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 512.

güçlü olunan yerlerde değerli isimlerin kazanması için açıkça beyanda bulunmaksızın seçimlere katılmaktır. Bunun dışında toplantıya katılan isimler, kuvvetler ayrılığı ve iki meclisli bir sistem konusunu Mustafa Kemal Paşa'ya kabul ettirme konusunda mutabık kalmışlardır²⁷.

Bir sonraki toplantıya daha fazla İttihatçı isim katılmıştır²⁸. Ali İhsan Bey, toplantının başında Mustafa Kemal Paşa ile aralarında geçen konuşmayı arkadaşlarına aktarmıştır. Ali İhsan Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya seçimlerde Müdafaa-i Hukuk bayrağı altında birlikte hareket etmeyi ve Müdafaa-i Hukuk grubuna Hilmi ve Memduh Şevket'in dahil edilmesini teklif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Ali İhsan Bey'e şahsen anlaşmak yolunu kabul edeceğini grup olarak katılmayı kabul etmeyeceğini ifade ederek Kara Kemal, Memduh Şevket ve kendisiyle birlikte çalışabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Lozan'a giden Cavit Bey'in aleyhlerinde Amerikan gazetecilerine beyanatta bulunduğunu, Cahit Bey'in ise saltanat-ı milliye aleyhinde yazması nedeniyle kendileriyle ayrıca görüşmesi gerektiğini Ali İhsan Bey'e iletmıştır. Toplantının bundan sonraki aşamasında, seçimlere katılma meselesi görüşülmüş ve bu konuda İttihat ve Terakki namı ya da fırka mahiyetinde olmaksızın seçimlerde Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğinde ittifak edilmiştir. Grup halinde müracaat etme konusunda ısrar etmeme kararına varılmış, şahıs olarak teklif edilecek isimlerin reddedilmesi durumunda ortak hareket etmekten vazgeçileceği görüşülmüştür²⁹.

Bir sonraki gün yapılan toplantıya Şükrü ve Rahmi Bey de katılmıştır. İttihatçı isimler bu toplantıda Hilafet, Saltanat ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu konularını müzakere etmiştir. Bazı isimler cumhuriyet, bazıları ise memleketin hazır olmadığı gerekçesini öne sürerek meşrutiyet fikrini ileri sürmüş bir kısmı ise fikir beyan etmemiştir. Müzakere neticesinde Mustafa Kemal Paşa'ya şu kararların iletilmesi kararlaştırılmıştır: Hakimiyet ve saltanat milletindir. Hilafet ve saltanatın ayrılması kabul edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda uzmanlar tarafından değişiklik icrası talep olunmaktadır. Bu toplantıdan hemen bir gün sonra yapılan bir başka toplantıda seçimlere katılıp katılmama konusu konuşulmuş, çoğunluk katılma yönünde fikir beyan etmiş fakat bu katılmanın şeklinin tayini Mustafa Kemal Paşa'nın tekliflere vereceği cevaptan sonraya bırakılmıştır. Müzakerelerin neticesini Mustafa Kemal Paşa'ya iletme görevi Ali İhsan Bey'e verilmiş, Gazi Paşa'nın arzu etmesi halinde Kara Kemal'in de görüşmeye katılmak için Ankara'ya gitmesi kararlaştırılmıştır³⁰.

Ankara'ya giden Ali İhsan Bey, önce Fethi (Okyar) ve Yunus Nadi ile sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür³¹. Ancak bu görüşmenin içeriğiyle ilgili bilgi

²⁷ *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 512.

²⁸ Cavit Bey'in 18 Mart 1923 tarihli günlüğünde bu toplantıya katılan isimler şu şekilde sıralanmıştır: Kemal, Cahit, Canbolad, Nazım, Nesimi, Ali İhsan, Rusuhi, Hilmi, Nail, Eyüp, Hasanzade Ali, Ethem, Vehbi, Hüsnü, Hamdi Çavuş. Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 514.

²⁹ *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 515.

³⁰ *a.g.e.*, IV, s. 516; Mustafa Kemal Paşa, İttihatçıların kendi aralarında yaptıkları toplantılardan haberdar olsa gerekir ki Cavit Bey, 27 Mart 1923 tarihli günlüğüne Mustafa Kemal Paşa'dan Adnan (Adivar)a gelen bir telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın "kongre toplanmış, mukarrerat ittihaz edilmiş, henüz bana bildirmediler, intizardayım" dediğini kaydetmiştir. Bkz. *a.g.e.*, IV, s. 517.

³¹ Ali İhsan Bey'in yaptığı bu görüşmeleri Cavit Bey, 5 ve 6 Nisan 1923 tarihli günlüğüne not düşmüştür. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 520-521.

verilmemiştir. Bu arada İttihatçı isimler Cavit Bey’in evinde yeni bir toplantı yapmıştır³². Bu toplantıda seçimlerde ayrı çalışmak lüzumu ortaya çıkması halinde nasıl bir programla seçime katılmak gerektiği konuşulmuştur³³. Üzerinde konuşulan konulara bakılacak olursa, İttihatçı isimlerin ülkenin geleceğine yön verme konusunda en azından fikir planında pasif kalmadıkları ve bazı konularda Mustafa Kemal Paşa’dan ayrı düşündükleri anlaşılmaktadır. Mutabakata varılan bu prensiplerin Mustafa Kemal Paşa’ya iletilmesi için İsmail Canbolat’ın Ankara’ya gönderilmesi, gerekli olduğu durumda Kara Kemal’i de davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın bu prensipleri kabul etmemesi durumunda Meclis’te grup kurarak anlaşmaya varılması düşünülmektedir. Bazı isimlerin örneğin Cavit, Cahit ve Nazım Bey’lerin mebus seçilmesine Ankara’nın itiraz etmesi anlayışla karşılanacaktır³⁴.

İttihatçı isimlerin bu toplantıları yaptığı tarihlerde ve özellikle Meclis’in 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı almasından sonra basında -aşağıda ayrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız- “İttihatçılık” ve “İttihat ve Terakki” ile ilgili haber ve yazılar çoğalmıştır. Bir taraftan bu tür haber ve yazıların yayımlandığı diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa ile Ali İhsan ve İsmail Canbolat Bey’ler vasıtasıyla yapılan görüşmelerin devam ettiği sırada Hüseyin Cahit’in Tanin’de yayımlanan bir makalesi basında ve kamuoyunda yapılan tartışmaları alevlendirmiştir³⁵. Hüseyin Cahit, makalesine muharebenin devamı süresince kimsenin aklına İttihat ve Terakki ne yapıyor? Sorusunun gelmediğini, İttihat ve Terakki’ye dahil bulunan zatların Müdafaa-i Milliye Teşkilatı içinde ellerinden geldiği kadar çalıştıklarını, vatan görevi yaptıklarını, fırkacılığı akıllarına getirmeksizin vatanının kurtulması için çalıştıklarını belirterek başlar. Seçim kararının alınmasından sonra herkesin zihninde bir takım sorular canlandığını, İttihat ve Terakki’nin ayrı bir fırka olarak ortaya çıkıp çıkmayacağını, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın kurmak istediği Halk Fırkası’na muhalefet edip etmeyeceğinin, Hakimiyet-i Milliye bahsinde gerici bir tutum takınıp takınmayacağını merak edildiğini ifade eder.

³² Cavit Bey’in 8 Nisan 1923 tarihli günlüğünde bu toplantıya katılan isimler şu şekilde verilmiştir: Kemal, Cahit, Canbolat, Nail, Eyüp Sabri, Hüseyinzade Ali, Nesimi. Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 522.

³³ Cavit Bey’in günlüğündeki kayıtlara göre üzerinde ittifak edilen meseleler özetle şunlardır: Hakimiyet ve saltanat milletindir. Devletin şekli konusunda kuvvetler ayrılığına taraftarız. Kanun-ı Esasi’nin bir Meclis-i Mebusan tarafından tanzimini istiyoruz. Yasama kuvveti iki meclisten oluşmalıdır. Kanun-ı Esasi’yi tanzim edecek olan meclis ayan ve mebusandan oluşmalıdır. Türkiye devletinin merkezi İstanbul şehridir. Hürriyetlere ve yeniliklere taraftarız. Kişi hürriyetiyle ilgili kanunlar ıslah edilmeli ve değiştirilmelidir. Sulh meselesinde cephe ve müddetini muhafaza edeceğiz. Mebusan seçimleri genel oy usulüyle olacaktır. Vilayetlerde üretimin iyileştirilmesi ve desteğe muhtaç ahalinin iskanı en mühim vazifedir. Bunun için hiçbir fedakarlık fazla addedilmeyecektir. Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 522-523; Burada belirtilen hususlar 1926 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılanan Cavit Bey’in önüne getirilmiştir. Mahkemeye heyeti, dokuz madde halinde Dr. Nazım Bey’in evinde buldukları bu hususları, seçim sürecinde hazırlanan bir parti programı olarak değerlendirmiş ve Cavit Bey’e bu maddelerinin içeriğini ve maksatlarının ne olduğunu sormuştur. Bkz. Selma İlkan-Faruk İlkan, *Ankara İstiklal Mahkemesi. Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Cereyan Eden Su-i kasd ve Taklib-i Hükümet Davası’na Ait Resmi Zabıtlar*, I. Baskı, Simurg, İstanbul 2005, s. 286-288.

³⁴ *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 523.

³⁵ Hüseyin Cahit, “İttihat ve Terakki Ne Yapıyor?” *Tanin*, 14 Nisan 1339/1923, nr. 183; Cavit Bey, Hüseyin Cahit’in bu makalesinin yayımlanmasından memnun olmadığını, İstanbul ve Ankara basınında gereksiz tartışmalara yol açacağını, girişimlerinin hususi ve samimi manasıyla yorumlanmayarak tezvirat yapılacağını günlüğüne kaydetmiştir. Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 527.

Hüseyin Cahit'e göre İttihat ve Terakki resmen mevcut değildir. Ancak İttihat ve Terakki'nin resmen vücudunu inkar etmekle zihinlerdeki tereddüt bir türlü ortadan kalkmamıştır. "İttihat ve Terakki'nin teşkilatı, kadroları mevcut olmakla beraber bugün maatteessüf İttihat ve Terakki namına resmen söz söyleyecek hiç kimse mevcut değildir." Onun için İttihat ve Terakki'nin mevcut veya tasavvur edilen faaliyeti hakkında yetkili ağızlardan açıklamalar ve izahlar yapılmamasına hayret etmemeli, bunda gizli gizli çalışmak amacı bulunduğu ihtimal vermemelidir. Gizli çalışmak daima zararlı çalışmaktır. Hür ve milli bir idarede gizli çalışan bir heyet, bir siyasi fırka addedilemez.

Hüseyin Cahit, kendi aralarında son yaptıkları toplantıları şu cümlelerle açıklamaktadır: *"İttihat ve Terakki'ye mensup erkân, memlekette hal-i sulh tesis edinceye kadar fırka işlerini haliyle bırakmak, sulhtan sonra bir kongre yaparak fırkanın mukadderatı hakkında kati kararı ittihaz etmek fikrinde idiler. İttihat ve Terakki Fırkası namı muhafaza edilecek midir? Fırkanın programında ne gibi tadilat yapılacaktır? Fırka muhtelif fırkalara ayrılacak mıdır? Yoksa bütün bütün dağılacak mıdır? Bütün bu meseleler ancak kongrede ve sulh esnasında takarrür edecek şeylerdi. Fakat intihap başlayınca bir karar-ı acil vermek lazım geldi. Resmi bir kongre mahiyetinde değilse de hususi bir kongre mahiyetinde olarak bazı erkân toplandılar ve ahval-i umumiyei tezkir ettiler."*

Hüseyin Cahit, bu müzakereler sonucunda Meclis'te iki grup olduğunun ve İttihatçı kimliğiyle bilinen isimlerin her iki grupta yer aldığı gibi içlerinde iki gruba da dahil olmayan isimlerin olduğunun görüldüğünü, Halk Fırkası'yla olan ilişkilerde, seçim sırasında ve seçim sonrasında nasıl hareket edileceği ile ilgili karar vermek ve istikamet belirlemek istediklerini belirtir. Bundan sonra sözü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın riyaseti altında bulunan Birinci Grup'a getiren Hüseyin Cahit, ayrıntılı bir parti programı yayınlamamış olmakla beraber grubun esas mesleğinin ne olacağının açık şekilde gösterildiğini, hakimiyet-i milliye düsturunun ilan ettiğini, hilafetle saltanatı ayırdığını, aynı zamanda milliyetçilik esasını savunduğunun altını çizer. Bundan sonra İttihat ve Terakki ile Birinci Grup'un ilkelerini kıyaslayan Hüseyin Cahit'e göre, 1908 İnkılabı ile bu memlekette hakimiyet-i milliyeyi tesis eden kuvvet İttihat ve Terakki'dir. Anadolu hareketi, bu yolda daha fazla yol alarak saltanatı kaldırmıştır. Bu itibarla İttihat ve Terakki ile Birinci Grup arasında fark yoktur. Milliyetçilik, İttihat ve Terakki'nin en bariz sıfatıdır. Bu noktada arada bir ihtilaf düşünülemez. İttihat ve Terakki, "teceddütperver" idi. Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri aynı yolda daha cesur ve azimli şekilde yürümektedir. Yanlız, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun güçler birliğine ait hükümleri harp sırasında faydalı olsa da barıştan sonra memleketin bu usül ile iyi idare edilmesi düşünülmeyişinden kuvvetler ayrılığına geçilmesi daha iyi olacaktır. İttihat ve Terakki ile Birinci Grup arasındaki tek ihtilaf noktası budur. Ancak, bu da İttihat ve Terakki'nin Birinci Grup ile ortak hareket etmesine engel teşkil etmez. Barışa kavuşmamış memleketin sarsıntısız, gürültüsüz seçim yapabilmesi ve seçimden sonra da kuvvetli, esaslı bir surette çalışabilmesi için Birinci Grup'a elden geldiği kadar yardım etmek lazım gelir.

Hüseyin Cahit, İstanbul'da yerleşen İttihat ve Terakki Fırkası erkanının hiçbir zaman bu seçimlerde çoğunluk kazanarak iktidar mevkiine gelmek fikrinde olmadıklarını, aksine memleketi düşmandan kurtarmak için bu kadar fedakarlık ve yararlılık göstermiş ve başarılı olmuş vatanperverlere iktidar mevkiini "geniş geniş bırakmak", onların sulh zamanında

faaliyet ve kabiliyet göstermelerine destek çıkmak istediklerini vurgular. Bu ruh ile Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine müracaat ettiklerini ve işbirliği teklifinde bulunduklarını açıklayan Hüseyin Cahit, yazısına şu cümlelerle son vermektedir: *“İttihat ve Terakki herşeyde kusur aramayı ve bulmayı meziyet saymaz. Çünkü bunun pek kolay bir şey olduğunu, kendi kusurlarını tahattur ederek, pekâlâ takdir eyler. Memlekette daima müspet şeyler yapmak için ileriye atılmış olan İttihat ve Terakki hiçbir zaman menfi ruhtaki kimselerden mürekkep değildir. Yılanlara değil yapanlara ve yapacaklara yardım etmeyi vazife bilir. Fırsatçı ve nifakçı değildir. Çünkü nifakçıların memleketi batırmış olduklarını görmüştür. Siyasi bir zümre sıfatıyla nüfuz müsabakasına da girişmemiştir ve girişmek fikrinde değildir. Çünkü İttihat ve Terakki bunu yapamayacak derecede vatanperverdir. İttihat ve Terakki’ye her kusur isnat edilebilir fakat vatanperverliğinden ve vatan uğrunda fedakârlıktan kimse şüphe edemez. İttihat ve Terakki için dünyada her menfaatin ve düşüncenin fevkinde vatan muhabbeti gelir. Bundan dolayıdır ki Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine müracaat etmiş ve Meclis’te hakimiyet-i milliyeye taraftar, teceddütperver ve münevver bir blok teşkili teklifinde bulunmuştur. Teklifimizde hiçbir şahsi talep yoktur. Kendimiz için ne mevki, ne nüfuz, ne ekseriyet hiçbir şey istemiyoruz. Hatta İttihat ve Terakki ismini ileriye sürmeyi bile istemiyoruz. İsimler bir sanem değildir ki ona tapılsın. Bu teşebbüsatin neticelenmesine intizaren şimdiye kadar İttihat ve Terakki’nin tasavvurâtı hakkında gazetelere bir şey söylenmedi. Fakat bu sükûnun gün geçtikçe türlü türlü tefsir edildiğini, münasebetsiz propagandalara vesile itti haz olunduğunu gördüğümüz için meselenin hal-i hazırından bahsetmeyi faydalı bulduk³⁶.”*

Hüseyin Cahit’in basında çıkan İttihatçılara ve İttihat ve Terakki’nin manevi şahsiyetine dönük yazı ve haberlere cevap niteliğinde olan bu makalesi, basında büyük bir yankı uyandırmış ve yeni tartışmalara kapı aralamıştır³⁷. Hüseyin Cahit’in yazısından sonra Anadolu Ajansı, Mustafa Kemal Paşa’yla yaptığı mülakatı yayımlamıştır³⁸. Mustafa Kemal Paşa, bu açıklamasında İttihat ve Terakki Fırkası namına “teşrik-i mesai” teklifi almadığını, kimsenin bu fırka veya cemiyet namına hareket etme yetkisine sahip olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, İttihat ve Terakki’nin Mütareke’den sonra Talat Paşa’nın riyasetinde toplanan son kongresiyle Teceddüt Fırkası’na dönüşerek tarihe mâl olduğunu hatırlatan Mustafa Kemal Paşa sözlerine şu cümlelerle son vermiştir: *“...Vaktiyle zaten birçoğumuz o cemiyetin müessis veya azasından bulunuyorduk. Son kongresi kararıyla tarihe intikal eden mezkûr cemiyetin müntesipleriyle bilahare teşkil eden Teceddüt Fırkası mensuplarının kısm-ı küllisi büyük milletimizin azim-i bülendinden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne iştirak veya iltihak etmiş ve bu cemiyetin programını kabul eylemiştir.”*

³⁶ Ankara İstiklal Mahkemesi, 1926 yılında yapılan su-ikast ve taklib-i hükümet davasında Hüseyin Cahit’e bu yazısını hatırlatmış ve maksadının ne olduğunu sorgulamıştır. Bkz. *Ankara İstiklal Mahkemesi*, s. 325.

³⁷ Bu tartışmalar, çalışmamızın bir sonraki kısmında ele alınacaktır.

³⁸ “İttihat ve Terakki var mıdır?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 790, s. 1; “İttihat ve Terakki’ye Dair Gazi’nin Beyanatı”, *İkdam*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 9369, s. 1; “Gazi Paşa’nın Anadolu Ajansına Beyanatı”, *İleri*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 1868, s. 1; “Mustafa Kemal Paşa ve İttihat ve Terakki”, *Tevhid-i Efkâr*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 3694-666; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 85.

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa bu açıklamasında İttihat ve Terakki'ye olan bakış açısını net bir şekilde kamuoyuna duyurmuştur. Hüseyin Cahit'in yazısına yanıt niteliğinde olan bu açıklamada, İttihat ve Terakki'nin tarihe mâl olduğunu, kimsenin İttihat ve Terakki namına hareket etme yetkisine sahip olmadığını dolayısıyla bu fırka namına kimsenin kendisine bir teklifte bulunamayacağını vurgulamıştır. Diğer taraftan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bünyesinde daha önce İttihat ve Terakki Fırkası'nda kurucu ve üye olarak bulunmuş bir çok isim olduğunu inkar etmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamasında tekzip edilen husus, kendisine teklif yapılmadığı değil, "İttihat ve Terakki namına" bir teklif yapılmadığıdır. Daha önce üzerinde durulduğu üzere, Mustafa Kemal Paşa, Kara Kemal'e İzmit'teki görüşmesinde arkadaşlarıyla grup olarak değil şahıs olarak görüşebileceğini, gazetecilere ise eski fırkaların ortaya çıkmasını olumlu yaklaşmadığını ifade etmişti. Bu son açıklama, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce gazetecilerle paylaştığı düşüncelerinin kamuoyuna duyurulması anlamına gelmektedir.

Hüseyin Cahit'in, Mustafa Kemal Paşa'ya teklif götürdüklerini yazmasından sonra basında bu teklifin kim ya da kimler tarafından yapıldığı ve içeriği sorgulanmıştır. İleri gazetesi, "yetkili makamlardan aldığı son ve katı" bilgiyi okuyucusuyla paylaşmıştır. Buna göre Ankara'ya teklif götüren Ali İhsan Bey'dir. Kara Kemal'in de içinde bulunduğu eski İttihatçılar, seçimlerde Müdafaa-i Hukuk'u destekleme teklifinde bulunmuş ancak bu teklif reddedilmiştir. Ankara'ya gidecek olan İsmail Canbolat'ın teklifi de reddedilecektir. Benzer bir haber Vakıf'te de yer almıştır³⁹.

Öte yandan Ankara'ya teklif götürmek için giden İsmail Canbolat, İstanbul'a dönüşünde bir muhabirin teklif götürdüğü yönündeki sorusunu reddetmiş ve Ankara'ya hususi işleri nedeniyle gittiğini ifade etmiştir⁴⁰. İsmail Canbolat, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile yaptığı görüşmelerden edindiği intibalarını Kara Kemal ve Cavit Bey'e aktarmıştır⁴¹. Buna göre Mustafa Kemal Paşa, işbirliği önerisini önce kabul etmiş fakat arkadaşlarıyla görüşükten sonra düşüncesini değiştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesini değiştirmesinde Fethi Bey'in büyük bir etkisi olmuştur⁴². Bunun yanı sıra İsmail Canbolat, Mustafa Kemal Paşa'nın Cavit ve Hüseyin Cahit'e öfkeli olduğunu, Hüseyin Cahit'in gazeteyi çıkarmaması gerektiği bilgisini vermiştir. Ankara'nın seçimlerde aday gösterilmesine sıcak yaklaştığı isimler, Şükrü Bey, Halil Bey, Halil Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın ısrarıyla Rahmi Bey'dir⁴³.

³⁹ İleri, 15 Nisan 1339/1923, nr. 1868, s. 2; Vakıf, 16 Nisan 1339/1923, nr. 1921., s.2; Ankara'ya teklif götürdüğü basına yansıyan isimlerle Cavit Bey'in günlüğündeki isimlerin örtüşmesi dikkat çekicidir.

⁴⁰ Vatan, 19 Nisan 1923, nr. 25, s. 1.

⁴¹ Meşrutiyet Ruznamesi, IV, s. 528-529; Ankara'dan dönen İsmail Canbolat'ın Kara Kemal ile görüştüğü haberi Vakıf gazetesinde yer almıştır. Bkz. Vakıf, 19 Nisan 1923, nr. 1924, s. 1; İzmir İstiklal Mahkemesi'nde mahkeme heyeti İsmail Canbolat'a İstanbul'da yaptıkları toplantılara kimlerin katıldığını, toplantının amacını ve mahiyetini sormuştur. Bkz. Vakıf, 9 Temmuz 1926, nr. 3059, s. 1

⁴² Mustafa Kemal Paşa'yı İttihatçılar ile işbirliğinden vazgeçirme konusunda Fethi Bey'in etkili olduğunu Ankara'dan dönen Adnan Bey'de ifade etmiştir. Bkz. Meşrutiyet Ruznamesi, IV, s. 533.

⁴³ Cavit Bey, İsmail Canbolat'ın verdiği bilgilerden sonra şu cümleleri günlüğüne not etmiştir: "Şimdi Ankara'nın bütün husumeti bende, Cahit'te, Ali'de, Rahmi'de, Doktor Nazım'da toplanmış oluyor...Nazım'ın mebusluğu zaten mevzu-i bahis değil. Kemal de mebus olmayı hatırlından geçirmiyor. Ben ve Cahit kalıyoruz. Benim için onlar arzu etseler dahi yalvarsalar bile burayı terk edip Ankara'ya gitmek maddi ve manevi esbabdan dolayı mümkün değildir. Eğer memleketin mukadderatını idare edenler şeni' propagandalara inanacaklarına, kin ile husumetle hareket

İsmail Canbolat’ın Ankara’dan getirdiği bilgileri aktarmasından sonra Kara Kemal başta olmak üzere İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa’nın isteği doğrultusunda seçimlere müdahil olmama kararına varmıştır. Kara Kemal, bu kararı önce bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa’ya bildirmek istemiş fakat kendisine Ali Bey vasıtasıyla bilgilendirme yapıldığı için gazeteye bu yönde beyanat vermekle yetineceğini söylemiştir. Cavit Bey, kendisinden yenilenen Kadıköy belediye seçimlerinde faaliyete devam etmesini istemesi üzerine Kara Kemal, bunda bir fayda görmediğini, bu seçimlerle de meşgul olmayacağını ifade etmiştir⁴⁴.

Cavit Bey’in 18 Nisan 1923 tarihli günlüğüne kaydettiği, vardıkları bu karardan bir gün sonra, Kara Kemal’in bahsi edilen beyanatı basına yansımıştır⁴⁵. Kara Kemal, Malta’dan kurtulduğu günden beri memleketin müdafaasını üstlenen heyeti, “ıcap ederse müspet, lazım gelirse menfi” her ne şekilde olursa olsun “teyid ve takviye” ettiğini, memlekete en lazım olan şeyin birlik ve beraberlik olduğunu düşünerek bunun için elinden gelirse yaptığını ifade etmiştir. İstanbul’un Ankara’nın idaresine geçtikten sonra iki seçim geçirdiğini, bu seçimlerde “vahdet-i efkari” muhafaza için Müdafaa-i Hukuk namına hareket eden heyetle birlikte hareket ettiğini hatırlatan Kara Kemal, vermiş olduğu kararı kamuoyuna şu sözlerle duyurmuştur: *“Ben o suretle vahdetin teminine doğru bir adım daha atıldığına kaniyim. Halbuki bunun bir “ayrılık” eseri olduğuna kani bazı zevat bulunduğunu görüyorum. Ve bu kanaat günden güne daire-i sirayetini tevsî ediyor. Bu gibi nazik anların mücadeleye değil, münakaşaya bile tahammülü olmadığına eminim. O halde benim için yapacak bir iş kalıyor: O da intihap faaliyetine iştirak etmemek suretiyle vahdeti muhafaza. Esasen öyle yapmamak arzu edildiğine bugün muttali oldum. Binaenaleyh verdiğim kararı kemal-i katiyetle tatbik edeceğim. Ne ben ne de rüfeka-yı mesaim bu intihabatta Müdafaa-i Hukuku müşkilata düşür edecek hiçbir hareket ve faaliyette bulunmayacağız. Şurada bir söz daha ilave edeceğim: Harici düşmanlar memleket dahilinde bir ihtilaf çıkacağını hiçbir zaman hatırlarına getirmesinler: Sulh masasının arkasında bütün millet yekpare ve yekcihettir.”*

Kara Kemal ve arkadaşlarının basın aracılığıyla duyurduğu bu karardan sonra İsmail Müştak (Mayokon), bu kararı veren insanların samimiyetine inanmak gerektiği yönünde, kararı destekleyen bir makale yazmıştır⁴⁶. Ahmet Emin (Yalman), bu kararın kamuoyunda memnuniyetle karşılanacağını, senet olarak kabul edileceğini ifade ettikten sonra mevcut bütün teşkilatın bu karara uymasını ümit ettiğini belirtmiştir⁴⁷. Ankara’dan İsmail Canbolat’a gönderilen bir telgrafla gerek kendisinin gerekse Kara Kemal’in verdiği teminata Mustafa Kemal Paşa’nın itimat ettiği bildirilmiş ayrıca İttihat ve Terakki ile şahıslardan bahsedilmemesi için Ankara basınına emir verildiği, İstanbul basınına ise matbuat idaresi

edeceklerine hakiki bir vahdet ve muaveneti arzu etselerdi belki bana bu kimsenin yapamayacağı büyük fedakârlığı da yaptırırlar mı? Mademki bizi istemiyorlar, o halde memleketin hizmetimize muhtaç olacağı güne kadar bekleriz ve o gün mazide olduğu gibi bila-kayd u şart hiçbir endişe-i şahsi ile tahrik edilmeksizin vazife başında bulunuruz.” Bkz. *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 529.

⁴⁴ *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 530.

⁴⁵ *Vakit*, 19 Nisan 1339/1923, nr. 1924, s. 1.

⁴⁶ İsmail Müştak, “Kemal Bey’in Beyanatı Münasebetiyle”, *Tanin*, 20 Nisan 1339/1923, nr. 189.

⁴⁷ Ahmet Emin, “Gizli Çalışanlar”, *Vatan*, 20 Nisan 1339/1923, nr. 26.

aracılığıyla haber gönderildiği ifade edilmiştir⁴⁸. Kara Kemal ve arkadaşlarının seçime karışmama kararı ve Ankara'nın basında çıkan haber ve yorumlarla ilgili bu kararıyla birlikte uzlaşma sağlanmıştır. Seçim sürecinde her iki tarafın kararına gölge düşürecek türde herhangi bir gelişme yaşanmamıştır⁴⁹.

1- 1923 Seçim Sürecinde Türk Basınında “İttihat ve Terakki” ve “İttihatçılar”

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında, İttihatçı kimliğiyle bilinen şahsiyetlerin İstanbul'da yapılan belediye seçimleri ve genel seçimler sırasındaki düşünceleri, faaliyetleri incelendi. Ayrıca, Kara Kemal başta olmak üzere İttihatçı grubun Mustafa Kemal Paşa ile olan ilişkileri ve Mustafa Kemal Paşa'nın “İttihat ve Terakki” ye bakış açısı üzerinde duruldu. Bahsi edilen süreçte gerek İstanbul gerekse Ankara basınının “İttihatçılar” ve “İttihat ve Terakki”ye olan yaklaşımı, basında yapılan değerlendirmeler yukarıda vermeye çalıştığımız bilgiler doğrultusunda ele alınacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan gelen bir grup gazeteciyle yaptığı görüşmeden sonra “İttihat ve Terakki” ile ilgili ilk makale Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul teşkilatını kurmakla görevlendirilen Yakup Kadri tarafından yazılmıştır⁵⁰. Yakup Kadri'ye göre İttihat ve Terakki'den bazı adet ve niyetler kalmıştır. Bu adetlerden “en sakimi” açıkça yapılmasında hiçbir mahzur olmayan herhangi faaliyeti “mutlaka gizliden gizliye ve esrarengiz bir tarzda” yapmaktı. İhtilal cemiyeti olmasından dolayı komitacılık zihniyetiyle hareket etmesi ihtilalden önce normal karşılanabilirdi. Ancak, İttihat ve Terakki, ihtilali gerçekleştirdikten sonra hatta devlet olduktan sonra da bu adetini devam ettirmişti. Yakup Kadri'ye göre bu “büşbütün lüzumsuz bir şeydi”. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bütün sosyal müesseseler gibi “doğdu, büyüdü, ihtiyarladı ve öldü”. Fakat, “İttihat ve Terakki inkılabın ve bütün inkılâbî teşkilatların anasıdır.” İttihat ve Terakki'ye gelinceye kadar Türk milleti devlet ve hükümet teşkilatı dışında doğrudan doğruya halkın içinden doğan “milli nizam” içinde yaşamak kudretine ve rüştüne sahip değildir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, devlet denilen müesseseden ayrı bir teşkilatı bahşetmek suretiyle ona devlet yıkıldığı takdirde de adeta “tahte-i devlet” ikinci hayat ile yaşamak imkanını hazırladı. Yakup Kadri, İttihat ve Terakki'yi doğuran ihtiyaçların, zaruretlerin ortadan kaldırdığını, memleketin havasının İttihat ve Terakki'nin yeniden dirilmesine müsait olmadığını ifade ettikten sonra memleketin temiz kalmış bütün unsurlarını kökü TBMM'de olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında toplanmaya çağırılmaktadır. Bu cemiyetin dışında, karanlıkta ve başka kuruluşlar altında faaliyet yürütmeye çalışanlar hem kendilerine hem de memlekete zarar verecektir.

Yakup Kadri'nin tarihe mâl olmuş bir cemiyet olarak kabul ettiği “İttihat ve Terakki”nin manevi şahsiyetine dönük bu tespitleri, İttihatçı kimliğiyle bilinen çevrede en azından

⁴⁸ *Meşrutiyet Ruznamesi*, IV, s. 535; Cavit Bey'in basına yönelik günlüğüne kaydettiği Ankara'nın bu kararından sonra gerçekten basında İttihat ve Terakki ve İttihatçılar ile ilgili haberler kesilmiştir. Basının tekrar aynı konulara dönmesi seçimlerden sonra 1923 yılı Ekim ayı içerisinde kısa süreliğine olacaktır.

⁴⁹ Hüseyin Cahit, anılarında Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine seçimlerde faaliyet göstermediklerini ifade etmektedir. Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Yayına Hazırlayan Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1976, s. 274.

⁵⁰ Yakup Kadri, “İstanbul'da Siyasi Teşkilat Var mı”, *İkdam*, 23 Kanun-ı Sani 1339/1923, nu. 9287.

Tanın’de yankı bulmamıştır⁵¹. İzmit’teki görüşmede Kara Kemal’in de bulunması ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bayrağı altında çalışma kararı alınmış olması bunda etkili olsa gerekir. Bununla birlikte İstanbul’da gizli faaliyet yürüten Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Yakup Kadri’nin herkesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin bayrağı altında çalışmaya çağıran bu yazısını tepkiyle karşılamıştır⁵².

TBMM’nin genel seçim kararı almasından önceki süreçte, Yakup Kadri’nin yazısı dışında konumuzla ilgili başka bir haber ya da yazıya rastlanmamıştır. Ancak, daha önce işaret ettiğimiz Suphi Nuri’nin İstanbul’un içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durumdan bahseden makalesinde, “İttihatçılığı iâşecilik ve men-i ihtikarcılık şeklinde tekrar yaşatmaya çalışanlar vardır. Bunlar, memnuniyetsizlerden daha kuvvetlidir ve memnun olmayanları avlamakla meşguldürler. Aynı zamanda da renksiz ve sadık olmayan kurnaz amirler ve memurlar bu “iâşeciler”e ve “men-i ihtikarcılar”a uşaklık ediyorlar” şeklinde ifadeler vardır⁵³.

TBMM’nin 1 Nisan 1923 tarihli genel seçim kararından sonra İstanbul belediye seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında faaliyet yürüten ve sonrasında kişiler aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa’ya bazı teklifler götüren “İttihatçılar” ın genel seçimlerde nasıl bir tutum alacakları ve tavır alacakları basında sorgulanmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Antalya Mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver)in Vatan gazetesine verdiği mülakat, konumuz açısından önemlidir⁵⁴. Bu mülakatında seçimlere katılabilecek muhtemel grupları değerlendiren Hamdullah Suphi, seçimlerde Birinci Grup’u kuvvetli gördüğünü ifade ederek İkinci Grup’u vakti zamanında İttihat ve Terakki’nin karşısına çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na benzetmektedir. Bundan sonra sözü İttihat ve Terakki’ye getirerek şu ifadeleri kullanmaktadır: “...Bence intihabatta asıl mücadele bilhassa memleketin bazı aksamında mesela İstanbul’da Birinci Müdafaa-i Hukuk ile ismini söylemeyen İttihat ve Terakki arasında olacaktır. Şüphesiz eski İttihat ve Terakki’nin maruf adamları yeniden aynı nam altında aynı adamlar ile ortaya çıkmak faydalı olup olmadığını kendi aralarında kararlaştırmışlardır. Ben şahsen isimleri bir takip noktası haline koymaksızın gayet dar, zümre ve arkadaş fikirlerine kapılmaksızın, arkalarında temiz ve namuskâr bir vatanperverlik mazisi bırakmış olanların, yarın dünkünden daha had ve daha müşkil olacağını muhakkak gördüğü, mücadelelerde umumi bir ittifaka girmelerini çok tercih ederim. Anadolu’da son mücadele esnasında Türk milletinin istiklale, kuvvete tam bir hakimiyete götürmek isteyenler, dünkü fırka intisaplarını nasıl unutmuşlar ise ne kadar şayan-ı temennidir ki yarınki büyük mücadele de aynı adamlar, aynı saf içinde kalsınlar ve birbiriyle muarazaya düşmesinler. Bu bahse dair son bir kelime söylemek isterim. Arkasında çok şaşalı ve çok müspet bir mevki olan Müdafaa-i Hukuk Grubu veya Halk Fırkası ile mücadele Hürriyet ve İtilaf ile olan mücadele gibi kolay olmayacaktır.”

Hamdullah Suphi’nin, “İttihatçılar”a, Halk Fırkası’nın karşısına seçimlerde çıkmamayı tavsiye eden bu sözlerinden bir gün sonra Vatan gazetesinde, eski İttihatçılardan bazılarıyla

⁵¹ Tanin’in bu tarihlerdeki nüshalarında Yakup Kadri’nin bu yazısına yanıt niteliğinde haber ya da yazıya rastlanmamıştır.

⁵² TİTE (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) Arşivi, KN. 42, GN. 107, BN. 107/1. Belgenin başında şu ifade yer almaktadır: “Yakup Kadri Bey’in (Gerçi bizden ziyade İttihat ve Terakki’ye ait olması lazım gelen) mezkur makalesi muhitimizde pek fena bir tesir yapmış hele efradımız arasındaki tesirâtı daha ziyade ve daha mühlik olmuştur.”

⁵³ Suphi Nuri, “Bizans Entrikaları..”, s. 1.

⁵⁴ “Müdafaa-i Hukuk ve İttihat ve Terakki”, Vatan, 3 Nisan 1339/1923, nr. 9, s. 3.

görüşüklerini ve seçimlere katılmayı düşünmedikleri yönünde haber yapılmıştır⁵⁵. Antalya’nın bir başka mebusu olan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin İstanbul teşkilatını tamamlamak için İstanbul’a gönderilen Hoca Rasih (Kaplan)’ın bir zamanlar üyesi oldukları İttihat ve Terakki’nin tamamen tarihe intikal ettiği ve bugün artık olmadığı yönündeki açıklamaları basına yansımıştır⁵⁶. İleri gazetesi, “İttihat ve Terakki var mı?” başlıklı haberinde, İttihat ve Terakki’nin kendini feshettiğini ve İstanbul’da İttihat ve Terakki namına hareket edecek hiçbir fırka bulunamayacağını duyurmuştur⁵⁷. Benzer bir yaklaşım Akşam gazetesinde de gözlemlenmektedir⁵⁸.

Ahmet Emin (Yalman) seçime katılacak grupları değerlendirdiği makalesinde, içerisinde Çolak Selahattin ve Kara Vasıf gibi vatanperver şahsiyetlerin olduğu II. Grup’un Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na benzetilmesine karşı çıkmaktadır ve muhalif kuvvet sıfatıyla İttihat ve Terakki’nin iki numaralı gruptan çok fazla önemi sahip olduğunu düşünmektedir. Böyle olmakla birlikte siyasi bir fırka olarak Birinci Grup’un karşısına çıktıkları takdirde fazla başarı gösteremeyeceklerini düşünen Ahmet Emin (Yalman) Bey, bu konuda şunları ifade etmektedir: “...*En hayırlı şey, İttihat ve Terakki’nin tamamıyla tarihe gömülmesi ve şahsi bir itham altında bulunmayan vatandaşların memlekete müspet surette hizmet etmek hususunda tamamıyla serbest bulunmalarıdır. Şahsen ithamdan münezze vatandaşılar, bu intihabatta ortaya İttihat ve Terakki namı altında veya bir nam-ı müstear altında bir muhalif kuvvet çıkarırlarsa hem kendi hesaplarına büyük bir inkisar-ı hayale uğrayacaklar, hem de mukabil kinler ve infialler uyandırmak suretiyle siyasi hayatımıza dar hisler girmesine sebep olacaklardır. Eğer gaye memlekete hizmet etmek ise efkar-ı umumiye nazarında hizmetlerinden ziyade inhisarkâr ocakçılık teşkilatı ve fenalıkları hatıra gelen (İttihat ve Terakki) yi bir vasıta ittihaz etmekte mani yoktur. Maksat mevki sahibi olmak ise pek çok faaliyete ihtiyacı olan bir memlekette iktidar sahibi bir adam şahsi, meziyetleri ianesiyle mutlaka kendini gösterir. Mantık falan tanımayarak (İttihat ve Terakki) namına aşık olan taassup erbabına gelince, taassupla münakaşa mümkün olmadığı için bu sınıf zevata hiçbir diyeceğimiz yoktur. Taassuba tabi olarak kendi kendilerini diledikleri gibi fırkacılık sporuna verebilirler. Netice inkisar-ı hayale uğramaktan ve kendi kendilerini gülünç bir mevkie düşürmekten başka bir şey yapamayacaklardır*”⁵⁹.

Suphi Nuri (İleri), Halk Fırkası’nın karşısındaki rakip grupları ele aldığı yazısında, sözü “İttihatçılar” a getirerek Mütareke’den önce Türk aydınlarının çoğunluğunun “İttihatçı” olduğu tespitini yaparak yazısına başlamaktadır⁶⁰. Mütareke’den sonraki İttihatçılığı ikiye ayırır. Mustafa Kemal Paşa’nın başlattığı Anadolu’daki mücadeleye katılan İttihatçıları “namuslu efrat” olarak nitelendirir. Bunun dışında kalan “en lekeli”, “en muzır takımları” Avrupa ve İstanbul’da yaşayan İttihatçılardır. Yazara göre bu grup, “men-i ihtikar” ve “iaşe işlerinde” milyonlar kazandılar. İşgal kuvvetleriyle hoş geçindiler. Yabancı sermayecilerle

⁵⁵ “İstanbul’da Hazırlıklar”, *Vatan*, 4 Nisan 1339/1923, nr. 10, s. 1.

⁵⁶ *Tevhid-i Efkar*, 4 Nisan 1339/1923, nr. 3683-655, s. 1; *Vatan*, 12 Nisan 1339/1923, nr. 18, s. 2.

⁵⁷ “İttihat ve Terakki Var mı?” *İleri*, 5 Nisan 1339/1923, nr. 1858, s. 1.

⁵⁸ “İttihat ve Terakki” Yoktur!, *Akşam*, 12 Nisan 1339/1923, nr. 1637, s. 1.

⁵⁹ Ahmet Emin, “İntihabatta Muhalif Kuvvetler” *Vatan*, 5 Nisan 1339/1923, nr. 11.

⁶⁰ Suphi Nuri, “Halk Fırkası-İkinci Grup-İttihatçılık” *İleri*, 6 Nisan 1339/1923, nr. 1859.

dostturlar. Sayıları az olan ve “namuslu efrat”tan ayrı olan bu grubun yegâne emeli her fırsattan istifade ederek yine iktidara gelmektir, yine ceplerini doldurmaktır. Para, şan ve şöhret bunlarda olduğu için Anadolu’da ve İstanbul’da namusuyla yaşayan eski efradı kandırmak ve onlar sayesinde tekrar “fırıldaklar” çevirmek isterler.

Suphi Nuri, yazısının devamında “namuslu efrad” olarak nitelendirdiği eski İttihatçılar, “lekeli” ve “muzır takım”ın niyetlerine karşı uyardır. Ona göre “namuslu efrad”ın yeri Kemal Bey’in maiyeti değil Mustafa Kemal Paşa’nın Müdafaa-i Hukuk Fırkası’dır. Bu gerçek layıkıyla anlaşılır ise İstanbul’da “fırıldaklar” çeviren “iaşeciler”, “men-i ihtikarcılar” vesaire askersiz birer erkan-ı harbiyeye benzerler ve soygunculuklarına devam edemezler. Bu gerçek anlaşılınca kadar karşılarında bir İttihat ve Terakki Fırkası varmış gibi hareket edeceklerini belirten Suphi Nuri, bu tavrını şu şekilde gerekçelendirmektedir: *“Çünkü ittihatçılar uslu oturmuyorlar, İkinci Grup’la birleşmek, saltanat cereyanlarını kuvvetlendirmek hasılı Mustafa Kemal Paşa’ya muhalefet etmek istiyorlar. Bunlara karşı yapacağımız şey pek basittir. Evvelen eski İttihatçı ekseriyetini bu entrikalar ve entrikacılar hakkında tenvir eylemek, saniyen ittihad propagandası yapanlara maskelerini atmalarını ihtar etmek. Çünkü mertçesine hareket edileceğine saman altından su yürütmek isteniliyor. İttihatçılık açıkça hareket etmiyor. Yüzüne bir peçe koyuyor. Birinci Grup’a intisap ile kaleyi içinden fethetmek istiyor. İstanbul belediye intihapları bu ikiyüzlülüğün pek parlak bir numunesidir. Eğer İttihatçılar kendilerinde Birinci Grup ile açıktan açığa mücadele kudreti görmez ise maskesini atmayacak ve içimize katılarak, bizi iğfal ederek intihabatta kazanmaya bakacaktır.”*

Görüldüğü üzere Suphi Nuri yazısında, net bir şekilde Kara Kemal ve arkadaşlarını hedef almakta ve bir takım suçlamalar yöneltmektedir.

Yakup Kadri, “İttihat ve Terakki mi?” başlıklı yazısına Meclis’in seçim kararı aldığı sırada bir vekilin söylediği “milletten geldik, millete dönüyoruz” sözlerini hatırlatarak başlar. Ona göre bu söz, “sözlerin en güzeli”dir. Fakat “en doğrusu” değildir. Çünkü İttihat ve Terakki erkânının hepsi de millettten, halktan hatta çoğunlukla halkın en özlü kesiminden çıkmış adamlardı. Fakat bunların büyük bir kısmı şimdi tekrar millete dönemeyecek bir haldedirler. Bunlarla millet arasında Harb-i Umumi’nin yığın yığın olumsuzlukları ve acı hatıraları vardır. Yakup Kadri, bir milyona yakın genç ve gurbüz Anadolu gencinin kemiklerinden oluşan engeli, Sarıkamış ve Irak hezimetini, Galicya maceralarını, harp zenginlerinin konaklarını, vagon dalaverelerini, şeker, ekmek ve gaz dolaplarını hatırlatarak İstanbul halkının senelerce “hamur yerine çamur” yediğini, “hafızalar sussa bile midelerin bağırarak” olduğunu ifade etmektedir. Yakup Kadri, bu saydığı olumsuzlukları ve acı hatıraların yaşanmasında etkili olan İttihatçıların millete dönemeyeceğini, bunların “iliklerine kadar” zehirlendiklerini ve bu zehirden temizlenme lüzumunu hissetmediklerini iddia etmektedir. Ona göre İttihat ve Terakki’ye milletin kalbi ebediyen kapanmıştır ve İttihatçıların, tekrar milletin karşısına çıkmamaları hem memleketin hem de kendilerinin menfaatine olacaktır⁶¹.

Anlaşılabacağı üzere, Yakup Kadri de İttihatçıların tekrar siyasete atılmasına ve İttihat ve Terakki’yi diriltmeye kalkışmalarına karşı çıkmaktadır. Basında bu türden yazı ve haberlerin çıktığı tarihlerde Mustafa Kemal Paşa’nın Vatan gazetesi muhabiri ile yaptığı bir mülakatı

⁶¹ Yakup Kadri, “İttihat ve Terakki mi?”, *İkdam*, 6 Nisan 1339/1923, nr.9360, s. 2.

basına yansımıştır⁶². Mustafa Kemal Paşa, bu mülakatında İstanbul seçimlerinde “entrikalar” çevrildiğine işaret ederek, İstanbul’un henüz işgalden kurtarılmadığını hatırlatmış ve birlik ve beraberlik içerisinde hareket edilmesini tavsiye etmiştir. Bahsi edilen gazetenin aynı nüshasında İttihat ve Terakki’yi diriltmeye çalışan Meclis içindeki ve dışındaki bazı isimlere verilmiştir⁶³. Bir sonraki gün Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul halkını oyların bölünme tehlikesine karşı uyaran ve başında bulunduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin desteklenmesini isteyen beyannamesi basına yansımıştır⁶⁴.

Yakup Kadri, “Vuzuha Doğru” başlıklı yazısında, sırları keşfeden birisinin çıkıp İttihatçıların maksatlarını meydana koyduğu takdirde memlekete büyük bir hizmet etmiş olacağını, bunların bütün kuvvetlerini gizli kalmakta buldukları belirtir. Ona göre İttihatçılar bu haliyle, 18. yüzyıl Fransa’sında, Bastil hapishanesinde demirden bir maskeyle yatan ve bu nedenle IV. Lui’nin kardeşi zannedilen bir mahkûma benzemektedir. İttihatçılığın bugünkü simasının bin türlü faraziyeyle yol açan böyle bir maskeyle örtüldüğüne işaret eden Yakup Kadri sözlerine şu şekilde devam etmektedir: *“Fakat teşekkür olunur ki şimdiye kadar hiç kimse bu nikabın mağdur ve mazlum bir prensin yüzünü örttüğüne zehap olmamıştır. Lakin birçoklarımız onun gözyaşlarıyla ıslanmış bir bedbaht çehresi olabileceğine ihtimal vermekte ve kim bilir, belki ıslah-ı nefis etmiştir demektedir. Eğer ittihatçılar ıslah-ı nefis etmiş olsalardı Müdafaa-i Hukuk gibi muayyen, sarıh bir programla meydana çıkmakta hiçbir mahzur görmezlerdi. Fakat bunu yapmak mümkün müdür? İttihat ve Terakki bundan dört sene evvel kendi kendini feshetmedi miydi? İttihat ve Terakki manen ölmemiş miydi? Manen intihar etmemiş miydi? Elyevm ittihatçılığın bir basübadelmeyt sırrına mazhar olması için acaba o günden bugüne kadar İttihatçılar lehine ne gibi bir mucizenin hidayeti erişti? Bu rahmet ve bu gufran onların hangi sevapları içindir?”*⁶⁵

Yakup Kadri, “inkılap fikri ve ateşinin anası bizim teşkilatımızdı” denilebileceğini fakat İttihat ve Terakki’nin kedinin yavrusunun başını yediği gibi bu fikri de bu cereyanı da kurutup mahvettiğini, Müdafaa-i Hukuk’un “siyasi, milli ve vicdani inkılabı” yoktan var ettiğini belirtmektedir.

Ahmet Emin (Yalman), “İkinci Bir İmtihan” başlıklı yazısında tekrar İttihatçılar üzerinde durmaktadır⁶⁶. İttihatçıların ruh halini, “Şimdiye kadar Anadolu’da çalışan milliyetperver grup

⁶² *Vatan*, 11 Nisan 1339/1923, nr. 17.

⁶³ İttihat ve Terakki’yi diriltmeye çalışan Meclis’teki vekiller içerisinde Eyüp Sabri (Eskişehir), Hilmi Bey (Ardahan) Necati Bey (Bursa) Hafız Mehmet (Trabzon) Yusuf Bey (Denizli) zikredilmektedir. Meclis dışındaki üyeler olarak Eski İaşe Nazırı (Kara) Kemal Bey, İzmir Eski Valisi Rahmi Bey, Cavit Bey, Cahit Bey ve Küçük Talat sıralanmaktadır. Dikkat çekicidir ki gazete İttihatçıların kendi aralarında yaptıkları toplantılarda aldıkları ve daha önce üzerinde durduğumuz bazı kararlara burada işaret etmektedir. Bkz. *Vatan*, 11 Nisan 1339/1923, nr. 17; Denizli Mebusu Yusuf Bey’in, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne mensup olduğunu ve İttihat ve Terakki’yi diriltmeye çalışmadığına dair tezkibi için bkz. “Bir İsnadı Tekzip” *Vatan*, 16 Nisan 1339/1923, nr. 22, s. 2; Ahmet Emin, yıllar sonra anılarında bu haberi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin İstanbul teşkilatını yapmak üzere gönderilen Ali Çetinkaya’nın verdiği bilgiye dayanarak yaptığını, kendisinin mebus adayı gösterilmek istendiğini fakat diğer gazetecilerin küstürülmesinden çekinilerek İstanbul vilayet meclisine üye yapıldığını ifade ediyor. Bkz. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdinç, C. II, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., II. Baskı, İstanbul 1997, s. 857.

⁶⁴ “Başkumandanımızın İstanbul’a Hitabı”, *Vatan*, 12 Nisan 1339/1923, nr. 18; *Tanin*, 12 Nisan 1339/1923, nr. 181.

⁶⁵ Yakup Kadri, “Vuzuha Doğru” *İkdam*, 11 Nisan 1339, nr.9365, s. 2.

⁶⁶ Ahmet Emin, “İkinci Bir İmtihan” *Vatan*, 13 Nisan 1339/1923, nr. 19.

çok iyi iş görmüştür fakat bundan sonrasını onlar yapamazlar. Biz daha iyi yaparız” olarak okuyan Ahmet Emin, böyle bir iddiayı ispat etmek isteyecek İttihatçıların geçmiş senelerin tarihini baştan sona değiştirmeye mecbur kalacaklarını belirtmektedir⁶⁷. İttihatçıların iş başında oldukları dönemde bütün yaptıklarının, “tahakküm, istibdat, keyfi ve tesadüfî icraat, memleketi merkez-i umumiye ait bir çiftlik diye telakki eden inhisarkar bir zihniyet” şeklinde özetleneceğine işaret etmektedir.

İttihat ve Terakki’yi herhangi bir nam altında yeniden diriltmek isteyenlerin başlıca ümidinin İstanbul’da el altından iş görecekteşkilatları olduğunu düşünen Ahmet Emin, İttihatçılara şu tavsiyelerde bulunmaktadır: *“İstanbul’da İttihat ve Terakki ruhunu diriltmeyi düşünenlerde pek yanlış bir yola gitmeye hazırlandıklarını iş işten geçmeden takdir etmelidirler. Ortaya atılacak olurlarsa hiçbir ciddi muvaffakiyet elde etmeyecekler, mazi dedikodularının muhtelif şekillerde canlanmasına sebep olacaklardır. Sonra kendi şahıslarını memleket için menfi ve tahripkâr bir vaziyette kalmaya mahkûm edeceklerdir. Bu halkaya dahil olanların çoğu münevver adamlardır. Memleket müspet mesaiye şiddetle muhtaç olduğu bir sırada kendilerini eski fırsatçı ve nifakçı fırkacılık sahasına hapsedmeleri cidden yazık olur. Kendileri için en salim yol, bir zümre sıfatıyla siyasi nüfuz müsabakasına girişmekten külliye vazgeçmek ve diğer birçok siyasi arkadaşlarının bundan evvel yaptığı terbiye ve irfanlarına en muvafık gelen saflara fert sıfatıyla karışmaktır. Teşkilat ianesi ile çalışmakta bir nevi spor zevki bulanlar ise kuvvetlerini memleketin pek muhtaç olduğu iktisadi teşkilat sahasında göstermelidirler. Memlekete muzır olacak yerde böylece bilakis pek faydalı olabilirler⁶⁸.”*

Buraya kadar ele aldığımız basındaki İttihat ve Terakki ve İttihatçılar ile ilgili haber ve yorumların tamamı, daha önce üzerinde durduğumuz Hüseyin Cahit’in bütün bu yazılanlara cevap niteliğindeki 14 Nisan 1923 tarihli yazısından öncedir. Hüseyin Cahit, seçim kararı alındıktan sonra verdiği bir karar gereği olsa gerekir ki bu yazısına kadar basında yapılan haber ve yorumlar karşısında susmayı tercih etmiştir⁶⁹. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Hüseyin Cahit’in yazısından sonra basında başlayan kalem kavgaları üzerinde durulacaktır.

⁶⁷ Ahmet Emin’in İttihatçılar’ın “biz daha iyi yaparız” şeklinde düşündükleri, saltanat rejimini getirmek için el altından propaganda yaptıkları iddiaları Hüseyin Cahit tarafından hem kendisi hem de “İttihat ve Terakki’nin İstanbul’da yaşayan az çok göze çarpan simaları” adına tezip edilmiştir. Bkz. Hüseyin Cahit, “Tekzip” *Tanin*, 14 Nisan 1339/1923, nr. 183, s. 1.

⁶⁸ Ahmet Emin, *a.g.m.*, s. 1.

⁶⁹ Hüseyin Cahit’in 5 Nisan tarihli yazısı, basının kendilerine karşı alacağı tutumu önceden haber vermektedir: “Eyyam-ı adiyede bile yapılması müşkil olan bu işin bir seçim devresi esnasında ifası ne kadar zor olmak lazım gelir! Çünkü ne söyleseniz şöyle bir muhakeme yürütülecektir: Tanin bir İttihatçı gazetesidir, biz de İttihatçı değiliz. Mademki Tanin böyle düşünüyor yahut şöyle yapılmasını istiyor, binaenaleyh bizim de bunun hilafını iltizam ve terviç etmemiz iktiza eder. İşte neşriyatımız böyle bir telakkiye çarpacaktır. Onun için tereddüt ediyorum. Faraza intihab-ı cedide icrası hakkında Meclis’in verdiği kararı lisan-ı takdir ile yad ettik. Bunda bile şüpheye düşülecek bir şey bulundu, bir maksad-ı hafî sezildi. Yeni intihap icrasından memnun olduk mu, İttihatçıların işine geldi! Denilecek. İntihabata şu sırada ne lüzum vardı desek: İttihatçılar galiba boş bulundular, henüz hazırlıklarını yapamadılar da onun için memnun olmuyorlar hükmü verilecek. Sonra “İttihatçı” kelimesi. İttihatçılıktan, fırkacılıktan hiç bahis etmeseniz isimlerini söylemiyorlar, söylemek istemiyorlar, söylemeye cesaret edemiyorlar tarzında mütesaid bir silsile-i muaheze vücut bulacak, yüzdeki maskelerin atılarak intihabat meydanına halisane çıkılması lüzumu müdafaa olunacak. İttihatçıyız denilse,-bir kere kanunen İttihat ve Terakki Fırkası’nın unvanı Teceddüt Fırkası’na tahvil etmiş olmaktan sarf-ı nazar- hala fırkacılıktan bahsediliyor, hala eski zihniyet hüküm sürüyor tarzında bir tenkit derhal işitilecek. Şu vaziyet karşısında belki en mahirane hareket asıl maksadı gizleyerek

Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit'in 1908 İnkılabı'nı yapan İttihat ve Terakki ile, Müdafaa-i Hukuk'un programı arasındaki benzerliklere şerh düştükten sonra Hüseyin Cahit'e bazı sorular yöneltmektedir. Kongre halinde toplanan "erkan-ı kiram" ne nam ve sıfatla toplandılar? İşbirliği teklifi kimlerin namına gerçekleşti? Buna neden lüzum görüldü? İdaresi zamanında koca bir vatanın battığı, koca bir milletin helak olduğu İttihat ve Terakki, bu zamana ve bu harbe ait bir mesuliyet fikri tanıyor mu, tanımıyor mu⁷⁰?

Hüseyin Cahit, Necmettin Sadak'ın sorularına yanıt vermeden önce, İttihat ve Terakki namına söz söylemek yetkisine bugün kimsenin sahip olmadığını belirtmekte ve sözlerine şahsi bir mahiyetten fazla bir önem verilmemesini rica etmektedir. Bundan sonra kendisine yöneltilen soruları yanıtlayan Hüseyin Cahit, toplantıyı yapan zevatın, "biri Türk vatandaşı sıfatıyla" toplandıklarını ifade ettikten sonra "Bu vatanın evlatlarından bir kısmı ayrı bir teklif, ayrı bir zümre suretinde ortaya çıkmaya yani bir fırka teşkil etmeye sahib-i selahiyet değil midirler?" sorusunu yöneltmiştir. Kendilerinin, esaslarda birleştikleri Birinci Grup'la, bir noktadaki ihtilaftan dolayı ayrı düşmek ve ona rekabet etmeye kalkmak yerine beraber çalışmayı teklif ettiklerini vurgulamıştır. Harbe ait mesuliyetin İttihat ve Terakki'ye değil, şahıslara ait olduğunu belirten Hüseyin Cahit, bildiklerinin içinde yaptıklarının hesabını vermekten çekinecek kimseye tesadüf etmediğini ifade etmektedir⁷¹.

Suphi Nuri, Hüseyin Cahit'in yazısı üzerinden tekrar İttihat ve Terakki'nin "dünü ve bugünü" üzerinde durmaktadır⁷². Ona göre İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Harbi'nde lekelenmiş, yaptıkları bazı hatalar⁷³ İttihat ve Terakki'yi tarih ve halk nazarında düşürmüştür. Mütareke'den sonraya kalan İttihatçıların çoğunluğu "pek vatanperver, pek namuslu, pek değerli adamlardır". Bunlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı mücadeleye "fevç fevç" katıldılar ve zaferin amillerinden oldular. Fakat bir takım "bal yiyip de parmağını yalayanlar", "harp senelerinde her nevi hırsızlıkları yapıp para kazananlar", rahat durmayarak "bin türlü entrika çevirerek her ne pahasına olursa olsun" tekrar iktidara gelmeye çalıştılar. Avrupa'da "entrika", İstanbul'da "propaganda", Anadolu'da "fesat" ile meşgul olan bu "iaşeci ve men-i ihtikar"cı kısım kendi nam ve hesaplarına hareket ederken kendilerine İttihat ve Terakki süsü verdiler. Bunlar millete hesap vermediği için "maznun" ve "mesuldürler".

hilafını alenen müdafaa etmek ve karşımızdakilere bu zahiri fikrin aksi olan tariki iltizam yani asıl maksadı terviç ettirmek olabilir. Fakat böyle Makyavel tarzında harekete de seciyemiz müsait değil. Bu şekl-i mevkiden vicdanımı kurtarmak için kendi kendime bir çare düşündüm. Ne söylene mutlaka bunların manayı zahiri ve hakikiyesine ehemmiyet verilemeyerek acaba altında ne gibi bir maksat gizleniyor? Diye düşünülecek ve böyle bir takım hayali devradevir emeller keşfedilecektir. Bundan içtinap maatteessüf kabil olmayacaktır. Binaenaleyh öteden beri olduğu gibi intihabat devresinde de şu hatt-ı hareketi takip eylemeye karar verdim: Ne denileceğine bakmayarak kendi vicdanımın telkin ettiği dairede çalışmak..." Bkz. Hüseyin Cahit, "İntihap Devresine Girerken", *Tanin*, 5 Nisan 1339/1923, nr. 174.

⁷⁰ Necmettin Sadak, "İttihat ve Terakki" Hakkında Birkaç İstizah" *Akşam*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 1640.

⁷¹ Hüseyin Cahit, "Bir İzah", *Tanin*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 184.

⁷² Suphi Nuri, "İttihat ve Terakki'ye Dair" *İleri*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 1868.

⁷³ Suphi Nuri'ye göre İttihat ve Terakki'nin hataları şunlardır "...müsellah bir bitarafılık var iken derhal harbe girmek doğru değildi. Hele Karaağaç'ı Bulgarlara gönül hoşluğu ile terk etmek vatanperverliğe sığmadığı gibi Kanun-ı Esasiye'de münafi idi. Harp esnasında Enver Paşa'nın orduyu Almanlara peşkeş çekmesi, milli hudutlarımızdan düşman içeri girmiş iken Galiçya'ya, Romanya'ya, Makedonya'ya Türk askeri göndermesi cephelerde askeri ve idari bin türlü suiistimalleri ile ordumuzu mağlubiyete sevk etmeleri iaşe ve men-i ihtikar su-i istimalleriyle ahaliyi senelerce sefaletle giriftar eylemeleri ve en nihayet sıkışınca mesullerin ar-ı firari irtikap ile memleketi kurbanlık koyun sürüsü gibi İngiliz ve Yunan'ın eline bırakmaları..." Bkz. *a.g.m.*, s. 1.

Suphi Nuri’nin yazısında üstü kapalı bir şekilde Kara Kemal ve çevresini hedef aldığı ve onlara bazı suçlamalar yönelttiği anlaşılmaktadır.

Ebuzziyazade Velit Bey, basındaki “İttihatçılık” tartışmalarına katılan aydınlardan birisidir⁷⁴. Ona göre bu, “zamanın halli en müşkül ve karışık meselesidir”. Hüseyin Cahit’i herkesin İttihatçı diye etrafa saldırdığı bir sırada ortaya çıkıp bir İttihat ve Terakki temsilcisi gibi söz söylemek cesaretini göstermesinden dolayı takdir etmektedir. Velid Bey, İttihatçılıkla ilgili yapılan yorumların, meseleyi anlaşılır kılmadığı gibi büsbütün içinden çıkılmaz ve anlaşılmaz hale getirdiğini düşünmekte ve “İttihatçılığı” şu şekilde tarif etmektedir: “*Bugün İttihatçı denilen kimseler Harb-i Umumi’de mukadderat-ı memlekete vazülyed olarak uğradığımız felaketleri bilfiil başımıza getirdikleri halde bugün elan kusurlarını itiraf etmeyen, mesuliyet kabul etmeyen insanlardır. Bu meyanda İttihat ve Terakki’nin zaman-ı kudret ve ikbalinde ondan müstefid ve mun’im olan ve bugünde eski efendilerinin eseriyle övünen evlatlar gibi itiraf-ı hataya yanaşmayan kimseler demektir*”⁷⁵.

Velid Bey, yaptığı bu tariftten hareketle Hüseyin Cahit’i ve “maznun olarak” Kara Kemal’i “İttihatçı” olarak nitelendirir. Bu tarif üzerinden Meclis’te yer alan Birinci ve İkinci Grup üyeleri arasında da “İttihatçı” bulunduğu işaret eder. Basında yapılan tartışmaların amacının İttihatçılığı sorgulamak olması durumunda, bu tartışmaların yalnızca bir tarafa inhisar edilemeyeceğini, aynı zihniyet ve vaziyette olan bütün İttihatçılara teşmil edilmesi gerektiğinin altını çizer. Ona göre, İttihat ve Terakki’yi kayıtsız ve şartsız eleştirebilmek için, İttihat ve Terakki’ye mensubiyeti olduğu halde, iktidar yıllarında su-i istimallere bulaşmamış ve menfaat temini için “yardakçılık” eylememiş olmak gereklidir. Her ne suretle olursa olsun, bir menfaat temin etmiş olanların “uluorta” etrafa çatmaları “ahlak ve insaniyet” kavramlarıyla izah edilmeyeceğini ifade eden Velid Bey, basında şiddetlenen İttihatçı aleyhtarlığını seçimlerde etkili olacağı düşünülen Kara Kemal ve arkadaşlarına karşı başlatılan “seçim manevrası” olarak görmektedir. Asıl amaç söylendiği gibi tarafsız ve hakkaniyet ile memlekete fenalık etmiş bütün İttihatçıların mahiyetlerini ortaya çıkarmak ve muhakemelerini yapmak değildir⁷⁶.

Mehmet Asım (Us), “İttihat ve Terakki” başlıklı yazısında, feshedilen İttihat ve Terakki’nin ihya edilmeye çalışılmasını ve seçimlere bu nam ile katılma girişimini doğru bulmamaktadır. Ona göre, eski İttihat ve Terakki’nin yeniden ihya edilebilmesi için Mütareke’den sonra feshini gerektiren sebeplerin ortadan kalkmış olması gereklidir. Bu sebepleri, harbe giriş ve harbin sevk ve idaresinden duyulan mesuliyet olarak belirleyen Mehmet Asım, İttihat ve Terakki’nin yeniden siyasi hayata atılabilmesi için Mütareke’den sonra beşinci şubede başlayan fakat yarım kalan tahkikatın resmen sonuçlanmasını ve beraatle bitmesini şart koşmaktadır. Bu tahkikatın devam ettirilmemesine gerekçe olarak sulh sürecinde milli birliğin zarar görme tehlikesini ve Harb-i Umumi’nin devamı olarak gördüğü savaşın halen devam etmekte olmasını göstermektedir⁷⁷. Mehmet Asım, mesuliyeti olmayan ve önceden İttihat ve Terakki’ye mensupken bugün kendi namlarına hareket eden şahsiyetlere

⁷⁴ Ebuzziyazade, “İttihatçılık Bahsi”, *Tevhid-i Efkar*, 18 Nisan 1339/1923, nr. 3697-669

⁷⁵ *a.g.m.*, s. 1.

⁷⁶ *a.g.m.*, s. 1.

⁷⁷ Mehmet Asım, “İttihat ve Terakki”, *Vakit*, 16 Nisan 1339/1923, nr. 1921.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin serbestlik tanıdığına örnek olarak Ziya Gökalp'in memuriyete tayin edilmesini ve Eyüp Sabri Bey'in mebus olmasını göstermektedir.

Yakup Kadri, "...Dirilebilir mi?" başlıklı yazısıyla tekrar İttihat ve Terakki üzerine düşüncelerini paylaşmaktadır⁷⁸. Ona göre İttihat ve Terakki ismini duyan okuyucularının ruh hali "umacı" ve "hortlak" ile korkutulan çocuklara benzemektedir. Okuyucularına çocuk olmadıklarını hatırlatan yazar, ölen şeylerin dirilemeyeceğini, İttihat ve Terakki'nin öldüğünü belirtmektedir. Hüseyin Cahit'in, İttihat ve Terakki'nin yapıcı bir kuvvet olduğu yönündeki ifadelerine karşı çıkan Yakup Kadri, "altı yüz senelik Osmanlı saltanatını altı sene içinde yıkan", "kendi doğurduğu yavruları yiyen yabancı kediler gibi inkılabı mahveden, inkılap ateşini söndüren" İttihat ve Terakki'nin yapıcı olmadığı kanaatindedir. İttihat ve Terakki, Osmanlı saltanatının bütün zulmünü, kötülüklerini, feyizlerini ve kabahatlerini yüz misli büyüten bir "dev aynası" gibiydi. "İttihat ve Terakki ne bir mefkûreyi ne bir emeli ne de muntazam ve muayyen bir cereyanı temsil eylemiştir. Memleketin üstünden tabiatın kör kuvvetleri halinde bir fırtına, bir bora, bir sel gibi önüne ne rast gelirse, devirerek yıkarak geçip gitmiştir"⁷⁹.

Hüseyin Cahit'in yazısına cevap veren bir başka gazeteci Ahmet Emin (Yalman) dir⁸⁰. Ona göre, Hüseyin Cahit'in makalesi vaziyeti bütünüyle açıklamamakta, mühim noktalar bırakmaktadır. Dedikoduları ortaya çıkaran sebebin, teşkilatı ve kadrolarıyla varlığı kabul edilen "gizli makina"nın seçimlere karışması, el altından tahrikler yapması ve gizli listeler dağıtması olduğunu ifade eden Ahmet Emin, İttihatçıların niyetlerini şu şekilde okumaktadır: "...Kendi kendilerine teşkilata malik bir kuvvet süsü veriyorlar, hafî kongreler akdediyorlar, Ankara'ya murahhaslar gönderiyorlar. Bir kuvvet diye tanınmalarını ve kendileriyle müzakerelere girişilmesini istiyorlar. Cahit Bey'e bakılırsa tekliflerde hiçbir şahsi talep yoktur. Kendileri için ne mevki ne nüfuz ne ekseriyet hiç istemiyorlar. Bu takdirde istedikleri nedir? Kuvvet diye tanınmakta neden ısrar ediyorlar? Çünkü bu suretle Müdafaa-i Hukuk lakabı altında saklanacaklar, ellerindeki teşkilatla diledikleri gibi iş görecekler şahıslarına kimse hücum etmeyecek. Maziye ait mesuliyetler hiç ağza alınmayacak..."⁸¹.

Hüseyin Cahit, kendi aralarında yaptıkları hususi toplantıların Ahmet Emin (Yalman) tarafından "hafî kongre" şeklinde yansıtılmasına, yazılarıyla şahsi hükümdarlık usulüne geri dönmeyi desteklediği ithamını reddetmektedir. Basının hususi toplantıyı bu şekilde yansıtacağını önceden tahmin ettikleri için "alakadar zevat" a ilgili toplantıyı ve neticesini bildirdiklerini belirten Hüseyin Cahit, Müdafaa-i Hukuk'a şahıslar olarak katılmak yerine, Meclis'te birlik oluşturarak hareket etme tekliflerinde kuvvetler ayrılığı konusunda yaşanan ayrılığın etkili olduğunu ifade etmektedir⁸². Ahmet Emin (Yalman), Hüseyin Cahit'in 6 Kasım 1922 tarihli yazısıyla Saltanat'ın kaldırılması konusunda kamuoyunda tereddüt ve endişe yaratmaya çalıştığı konusunda ısrarcıdır. Ayrıca, müzakereleri gizli surette cereyan eden ve

⁷⁸ Yakup Kadri, "...Dirilebilir mi?" *İkdam*, 17 Nisan 1339/1923, nr. 9371, s.2.

⁷⁹ *a.g.m.*, s. 2.

⁸⁰ Ahmet Emin, "Cahit Bey'e Cevap" *Vatan*, 15 Nisan 1339/1923, nr. 21, s. 1.

⁸¹ *a.g.m.*, s. 1.

⁸² Hüseyin Cahit, "Bir Bardak Suda Bir Fırtına" *Tanin*, 16 Nisan 1339/1923, nr. 185.

ilan edilmeyen kongreye “gizli” diyeceklerini belirterek Hüseyin Cahit’ten, bu kongrenin gizli olmadığını ispat etmesi için toplantıda konuşulanları ilan etmesini istemiştir⁸³.

Basındaki tartışmalara katılan gazeteciler arasında Falih Rıfkı (Atay) da vardır. İttihat ve Terakki iktidarı zamanında orduların “ağaç kabukları” yediği, “halkın aç kaldığı” “üç milyonluk ordunun inkıraza” uğradığını iddia etmiştir⁸⁴. Falih Rıfkı, “İttihatçı” tabirinin açık bir tarifinin yapılması gerektiği kanaatindedir. Ona göre “on beş seneden beri hiç olmazsa birkaç gün “İttihatçı” olmamış veya “İttihatçı” görünmemiş Türk bulmak güçtür”. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın Reisi Sadık Bey’in bir vakitler İttihat ve Terakki erkanından olduğunu, Osmanlı saltanatının enkazından yeni bir devlet çıkaran Mustafa Kemal Paşa’nın İttihat ve Terakki’nin Rumeli’deki ilk müessis ve kahramanlarından olduğunu hatırlatarak bugünkü vaziyette politikacıları artık bir fırka/cemiyet içinde değil, doğrudan doğruya şahsi tezkiyeleri üzerinden muhakeme etmek gerektiğini belirtmektedir⁸⁵.

Falih Rıfkı, tanıdığı insanları üç sınıfa ayırır. Birinci sınıfta, Harb-i Umumi senelerinde iktidarda bulunan fırkanın “mesul” veya “maznun” erkanı, ikinci sınıfta; İstiklal Harbi zamanında memlekette saray hakimiyeti ile ecnebi nüfuzunu kurmaya çalışan ve ihanet edenler, üçüncü sınıfta; katkıları her ne şekilde olursa olsun Milli Mücadele etrafında toplananlar yer almaktadır. Bu sınıflandırmadan hareket eden yazar, İttihat ve Terakki/İttihatçı tabirleri kullanılarak bugün TBMM’nin içerisinde çalışan insanların eski parti mensubiyetlerinden dolayı rencide edilmelerini, töhmet altında bırakılmalarını doğru bulmaz. Mesuliyet altında olanların birinci sınıfta yer alan insanlar olduğunu düşünen Falih Rıfkı, yazısını şu şekilde noktalamaktadır: “İstanbul’da hususi bir kongrenin vereceği ilk karar, Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nden (Harb-i Umumi mesullerinin tasfiye edilmesini talep etmek) olmalıydı, yeni Millet Meclisi’nin yüzde kırk hissesini istemek değil!”⁸⁶

Falih Rıfkı’nın, İttihat ve Terakki’nin iktidar yıllarına dönük yazdığı yazılar ve kullandığı ifadeleri, Tanin yazarı İsmail Müştak (Mayakon) arasında kalem kavgasına sebep olmuştur. İttihat ve Terakki’nin günahlarını sayıp dökmenin rayiç akçesi olduğunu, Falih Rıfkı’nın harp yıllarında susmayı tercih ettiğini ifade eden İsmail Müştak, Falih Rıfkı’nın Cemal Paşa’nın karargâhında ihtiyat zabiti olarak bulunduğu tarihlerde Halep’ten Şam’a gönderilen “Yarın geliyoruz. Öğleyn yemekler mütenevvi ve nefis olacak, muhallebinin üstü câbecâ kızarmış bulunacak” şeklindeki telgrafi kamuoyu ile paylaşmıştır⁸⁷. Falih Rıfkı, cevap yazısında İsmail Müştak’ı “ayan katibi”, “hafiye”, “dalkavuk”, “padişah yetişmesi” olmakla, Tanin ve Sabah’ta harp politikalarını müdafaa eden yazı yazmakla itham ederek susma gerekçesini “söyleyenin ve yazanın öldürülmesi” ne bağlamıştır⁸⁸. İsmail Müştak bir sonraki yazısında Falih Rıfkı’nın susmanı “...mükellef karargâh sofralarından ayırmadığı ağzına pek sahip olamamasına, yazmaya ve söylemeye vakit bulamamasına” yorduktan sonra harp propagandası ithamına şu şekilde karşılık vermiştir: “...Evet ben Tanin’de ve Sabah’da memleketin harp politikasını

⁸³ Ahmet Emin, “Hıyanet-i Vataniye” *Vatan*, 17 Nisan 1339, 1923, nr. 23.

⁸⁴ Falih Rıfkı, “Basit Bir Mukayese”, *Akşam*, 16 Nisan 1339/1923, nr. 1641, s. 3.

⁸⁵ Falih Rıfkı, “Hususi Kongreden Ne Beklerdik?”, *Akşam*, 17 Nisan 1339/1923, nr. 1642, s. 2.

⁸⁶ a.g.m., 2.

⁸⁷ İsmail Müştak, “Ben de Başladım”, *Tanin*, 19 Nisan 1339/1923, nr. 188. s.2

⁸⁸ Falih Rıfkı, “Davet Edilen Bir Cevap”, *Akşam*, 21 Nisan 1339/1923, nr.1646. s.3

müdafaa yollu yazılar yazdım ve ne zaman memleketim bir harbe girer de ben aralık gazeteci bulunursam yine harp müdafaası yaparım. Ya siz ne yaptınız Falih Rifki Bey? Bir gazetecinin harp zamanında harp politikası yapıyla bir ihtiyat zabitanın dört senede bir kerecik olsun harp yapmayışından acaba hangisi daha feci' ve hicabâverdir⁸⁹."

Gazeteciler arasında devam eden bu tartışmalara Lozan murahhası ve vekil sıfatıyla Ankara'dan İstanbul'a gelen Rıza Nur da katılmıştır. Basına yaptığı açıklamada Kara Kemal, Hüseyin Cahit ve Cavit Bey'i Müdafaai Hukuk Grubu'nun ve Mustafa Kemal Paşa'nın aleyhinde olmakla, memleketi mezara koyduktan sonra yurt dışına giderek vatanın felaketli ve kara günlerinde keyif sürmekle itham etmiştir. Özetle, bahsi edilen kişiler yurt dışındayken kendilerine işbirliği ve cephanе gönderme gibi teklifler yapılmış fakat ya reddetmiş ya da aldırış etmemişlerdir. Şimdi ise İttihatçılığı alet ederek tekrar iktidara gelmek ve "milleti inim inim inletmek" istemektedirler. Bu kişiler, güçlerini münasebet halinde oldukları ecnebi mali müesseselerinden almaktadırlar⁹⁰. Rıza Nur'un açıklamalarında dikkat çeken noktalardan biri, kendisinin de eski bir İttihatçı olduğunu ifade etmesi ve tarihe karışan İttihat ve Terakki'yi devam ettirmeye çalışmayı ihanet olarak nitelendirmesidir.

Rıza Nur'un bu sözlerine yanıt Hüseyin Cahit'ten gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Müdafaai Hukuk Grubu'nun aleyhinde oldukları, İttihat ve Terakki namına meydana çıkmaya çalıştıkları iddialarını reddeden Hüseyin Cahit, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi insanların içinde yer aldığı Birinci Grup'ta Rıza Nur gibi her yere sokulacak tıynetinde insanların yer almasından dolayı arkadaşlarını sorgulamayacakları ifade etmiştir. Kara Kemal ve kendisinin Malta'da esir olduğunu, Cavit Bey'in esaretten kurtulmak için yurt dışına çıktığını hatırlatmakla yetinen Hüseyin Cahit, tekrar iktidara geçmek için İttihatçılığı alet etmeye gerek olmadığını, iktidara geçmek isteyenlere adam kıtlığından dolayı vekiller heyetine alınan Rıza Nur'un en iyi misal olacağını ifade etmiştir⁹¹.

Hüseyin Cahit'in, Rıza Nur'a yönelik sözleri, Ahmet Emin (Yalman) tarafından yurt dışında memleketin menfaatlerini savunmakla görevlendirilen bir murahhasın yıpratıldığı, vatanperverliğe sığmadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir⁹². Hüseyin Cahit ise, Vatan gazetesinin tek taraflı habercilik anlayışını, Rıza Nur'un avukatlığına soyunmasını eleştirerek kendisinin Rıza Nur'a durup dururken değil, hakkında ortaya attığı iddia ve ithamlara karşı meşru müdafa hakkını kullanmak amacıyla yanıt verdiğini hatırlatmıştır⁹³.

Daha önce değinildiği üzere, basındaki bu tartışmalar, Kara Kemal'in seçimlere müdahil olmayacakları, Müdafaai Hukuk'a zorluk çıkartacak hiçbir faaliyette bulunmayacakları yönündeki açıklamasını müteakip Ankara ve İstanbul basınına matbuat idaresinden verilen talimatla birlikte sona ermiştir. Hükümet'in bu süreçte İstanbul'un idaresine dönük iki

⁸⁹ İsmail Müştak, "Bataklığın Yanından Geçerken", *Tanin*, 22 Nisan 1339/1923, nr. 191, s. 2.

⁹⁰ "İttihatçılar Namına Başkumandanımıza Kim Müracaat Etti?", *Vakit*, 17 Nisan 1339/1923, nr. 1922, s. 2; "İaşecilerle İnhisarçıların Sahtekârlığı", *Vatan*, 18 Nisan 1339/1923, nr. 24; "Rıza Nur Bey'in Müdafaai Hukuka, İttihatçılara ve İkinci Gruba Dair Beyanâtı", *İkdam*, 17 Nisan 1339/1923, nr. 9371, s. 1.

⁹¹ Hüseyin Cahit, Rıza Nur'u ecnebi mali müesseseleriyle münasebeti olduğunu ispat etmeye çağırılmış ve bu iddiayı "alçaklık" olarak nitelendirmiştir. Bkz. "Nifakcüyane Sözleri Kim Söylüyor?", *Tanin*, 18 Nisan 1339/1923, nr. 187, s. 1.

⁹² Ahmet Emin "Dinlerin Tesanüdü", *Vatan*, 21 Nisan 1339/1923, nr. 27.

⁹³ "Şerefsiz Bir Avukatlık" *Tanin*, 20 Nisan 1339/1923, nr. 189, s. 1.

tasarrufunu bu tartışmalardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bunlardan birincisi, uzun süredir valisiz yönetilen şehre, Haydar Bey’in vali atanmasıdır⁹⁴. İkincisi ise, kısa bir süre önce İstanbul Belediye Başkanlığına seçilen Ziya Bey’in Dahiliye Vekaleti tarafından azledilerek bu görevin Vali Haydar Bey’in uhdesine verilmesidir⁹⁵. Bu iki tasarruf, Ankara’nın İstanbul seçimlerinde sahaya hakim olmak istediğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Mustafa Kemal Paşa’nın, İstanbul Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne telgrafla bildirdiği İstanbul milletvekili adayları arasında İsmail Canbolat’ın dışında, İttihatçıların kendi aralarında yaptıkları toplantılara katılan isimlerden hiçbiri yer almamıştır⁹⁶. Seçim sonuçlarına bakıldığında İsmail Canbolat’ın seçilen adaylar içerisinde en az oyu alan isim olduğu görülmektedir⁹⁷. İsmail Canbolat’ın hem İstanbul’da aday listesine alınmış olması hem de seçimde en az oyu alarak seçilmiş olması anlamlıdır. Aday listesine alınmış olması Mustafa Kemal Paşa’nın İsmail Canbolat’ın milletvekili olmasında bir mahsur görmediğinin, seçimlerde en az oyu alması ise Kara Kemal ve arkadaşlarının seçimlere müdahil olmama kararına sadık kaldıklarının göstergesi olarak okunabilir. Seçim sürecinde Kara Kemal ve arkadaşların Müdafaa-i Hukuk Grubu’na rağmen seçimlerle ilgili herhangi bir faaliyette bulunduklarına dair elimizde bilgi mevcut değildir.

Sonuç:

Mudanya Mütarekesi’yle yönetimi TBMM Hükümeti’ne devredilen İstanbul’da belediye seçimlerine gidilmesi, henüz ARMHC’nin başkentte tam olarak teşkilatlanmadığı bir zaman dilimine denk düşmüştür. Mustafa Kemal Paşa ile İzmit’te yaptıkları görüşmeden de destek alan Kara Kemal ve arkadaşları belediye seçimlerinde faal bir rol oynamıştır. Daha önce İttihat ve Terakki Partisi’nin İstanbul il teşkilat başkanlığını yapan, İaşe Nazırlığı sırasında esnaf örgütlenmesi kuran Kara Kemal ve arkadaşlarının nüfuzu karşısında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gölgede kalmıştır. İstanbul’daki gelişmeleri yakından takip eden Ankara Hükümeti, İstanbul’dan gelen şikayetler doğrultusunda başkentteki otoritesini ve ARMHC’nin teşkilatını sağlamlaştıracak adımlar atmak zorunda kalmıştır.

Kara Kemal’in Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşme sonrasında İttihatçı kimliğiyle tanınan isimler kendi aralarında bir dizi toplantılar yaparak Mustafa Kemal Paşa ile olan ilişkileri ve takip edecekleri yol haritasını müzakere etmişlerdir. Bu toplantılarda özellikle memleketin geleceği ve rejimin alacağı istikamet konusunda ortaya konan düşüncelere bakıldığında İttihatçı grubun Mustafa Kemal Paşa ile her konuda hemfikir olmadığı açıkça görülmektedir. Kamuoyunun bilgisi dışında yapılan bu toplantılarda alınan kararlar, kişiler aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile paylaşılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İttihat ve Terakki’yi bir zamanlar kendisinin de içinde yer aldığı, tarihe mal olmuş siyasi bir teşekkül olarak değerlendirmiş ve bunun herkesçe böyle kabul edilmesini arzu etmiştir. Kara Kemal ve diğer

⁹⁴ Vatan, 12 Nisan 1339/1923, nr. 18; *Tanin*, 11 Nisan 1339/1923, nr. 180.

⁹⁵ Özkan, *a.g.m.*, s. 274; Hüseyin Cahit, seçtikleri belediye başkanının görevden azledilmesi karşısında İstanbul halkının suskunluğuna şaşıyor. Bkz. Hüseyin Cahit, “Şehremaneti”, *Tanin*, 17 Nisan 1339/1923, nr. 186.

⁹⁶ Özkan, *a.g.e.*, s. 226; Toplantıya katılan isimlerden ve İttihat ve Terakki iktidarında Maarif Nazırlığı yapmış olan Ahmet Şükrü İzmit’ten aday gösterilmiş ve seçilmiştir. Bkz. İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2017, s. 211.

⁹⁷ Güneş, *a.g.e.*, Ekler- İzmit milletvekilleri içerisinde.

isimlerle görüşmelerinde ise, kendileriyle tek tek şahıs olarak görüşebileceğini karşısında siyasi bir zümre ya da grup tanımadığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine ve ilkelerine muhalif olmadığı sürece, İttihat ve Terakki mensubiyetiyle öne çıkan isimlerle çalışmaktan imtina etmemiştir. Kara Kemal ve arkadaşlarının genel seçimlere her ne şekilde olursa olsun müdahil olmasına ise gelecekte Meclis içerisinde oluşabilecek muhalif bir odağın ya da bloğun ortaya çıkmasına zemin hazırlayacağı kaygısıyla sıcak bakmamıştır.

İstanbul belediye seçimleriyle başlayıp genel seçim kararıyla ivme kazanan ve Hüseyin Cahit'in makalesiyle kalem kavgalarına dönüşen basındaki tartışmalar, erken bir tarihte "İttihatçı" ve "İttihat ve Terakki" kavramlarının nasıl değerlendirildiğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu tartışmalara bakıldığında, basının önde gelen kalemlerinin İttihatçı kimdir? Sorusuna farklı tarifler ve ölçüler getirdiği görülmektedir. İttihatçılığa eski parti mensubiyeti üzerinden bir tarif getirmenin meseleyi tam anlamıyla vuzuha kavuşturmadığı fark edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat kendisinin ve etrafında toplanan Ziya Gökalp başta olmak üzere pek çok ismin eski mensubiyetlerinin bilinmesi böyle bir kıstası anlamlı kılmamıştır. Buna alternatif olarak Mütareke'den sonra takınılan siyasi tutum ve tavır bir ölçüt olarak öne sürülmüştür. Bu tarihten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı harekete destek veren ve İttihat ve Terakki'nin tarihe mal olduğunu kabul eden insanlar bu çerçevenin dışında tutulmuştur. Bir başka ölçüt olarak "Harb-i Umumi mesuliyetinden dolayı zanlı olmak" veya "böyle bir mesuliyeti kabul etmemek" önerilmiştir. Böylelikle, "İttihatçı" olmanın çerçevesi daraltılmıştır. Ancak, bu konuda bir mutabakata varıldığı söylenemez. Seçim atmosferinin de etkisiyle, Tanin'in dışındaki İstanbul basınının Harb-i Umumi'de yaşanan olumsuzlukları öne çıkarmak suretiyle "İaşeciler", "men-i ihtikarcılar" ifadeleri üzerinden Kara Kemal ve arkadaşlarını hedef aldığı gözlemlenir. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu açıkta destekleyen Ahmet Emin, Suphi Nuri, Yakup Kadri, Necmettin Sadak, Falih Rıfkı gibi isimler, Kara Kemal ve arkadaşlarının her ne suretle olursa olsun seçimlere müdahil olmasına karşı çıkmıştır.

Tartışmalara ve yorumlara bakıldığında, Tanin'in dışındaki basının İttihat ve Terakki'nin iktidar döneminde ve özellikle Harb-i Umumi yıllarında yaşanan olumsuzlukları öne çıkardığı görülür. İttihat ve Terakki'nin tarihe mâl olduğu, siyaset sahnesine geri dönemeyeceği, dönmemesi gerektiği konusunda dönemin aydınları hem fikirdir. İttihat ve Terakki'nin siyaset sahnesine dönebilmesi için Harb-i Umumi mesuliyetinin hesabının verilmesini şart koşanlar olduğu gibi İttihat ve Terakki'yi eleştirebilmek için de iktidar döneminin nimetlerinden yararlanmamış ve namuslu kalmış olmak şartlarını teklif eden olmuştur. Kuşkusuz, seçimler gelip geçmiş fakat İttihat ve Terakki ile ilgili yazılan yazıların ve yapılan yorumların izi, zihinlerde ve gazete sütunlarında kalmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

II. Resmi Yayınlar

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Yayına Hazırlayan: Arı İnan, TTK, Ankara 1982.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

III. Tetkik Eserler ve Anılar

AKAL, Emel, *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

AKANDERE- POLAT, Osman, Hasan Ali, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşısı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011.

ARAR, İsmail, *Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1969.

AYDIN, Mesut, *Milli Mücadele Dönemi’nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul’da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

BARDAKÇI, Murat, *Enver*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

GÜNEŞ, İhsan, *Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2017.

ILIKAN-ILIKAN, Selma, Faruk, *Ankara İstiklal Mahkemesi. Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Cereyan Eden Su-i kasd ve Taklib-i Hükümet Davası’na Ait Resmi Zabıtlar*, I. Baskı, Simurg, İstanbul 2005.

KAYA, Halit, *Refet Bele. Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)* Bengi Yayınları, İstanbul 2010.

KOCADOĞLU, Bünyamin, *Mütarekede İttihatçılık. İttihat ve Terakki Fırkası’nın Dağılması (1918-1920)* Temel Yayınları, İstanbul 2006.

ÖZKAN, Asaf, *İşgal İstanbul’unda İstihbarat ve Eylem. Mim Mim Grubu*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler. İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C. III, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Milli Mücadele’de İttihatçılık*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013.

Cavit Bey, *Meşrutiyet Ruznamesi*, Hazırlayanlar: Hasan Babacan- Servet Avşar, C. IV, TTK, Ankara 2015.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı*, Tekin Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 1990.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, Yayına Hazırlayan Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1976.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdiñ, C. II, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. II. Baskı, İstanbul 1997.

IV. Makaleler

ÖZKAN, Asaf, “Dersaadet’ten Vilayet’e Geçiş Sürecinde İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Seçimleri (1922-1923)” *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 55 (Güz 2014) s. 244-276.

V. Süreli Yayınlar

Tanin

Akşam

Vakit

İkdam

Vatan

İleri

Hakimiyet-i Milliye

Anadolu’da Yeni Gün

Tevhid-i Efkar